

**ESTUDI I ANÀLISI DE GÈNERE DELS CONTINGUTS DE 2n DE
BATXILLERAT D'HISTÒRIA D'ESPANYA PER ALS CENTRES EDUCATIUS
PÚBLICS DE LA PROVÍNCIA DE CASTELLÓ**

Maria Isabel Lluïsa de Borbó
Victoria Kent
Concepción Arenal
Clara Campoamor
Federica Montseny
Dolors Moriberdà
Teresa Capmany
Maura de Pinna Ardiel
María de Manchu
Margarita Nelken
Dolores Ibárruri
Pilar Primo de Rivera
Rosalía de Castro
Juana Galán
María López de Mendoza
María Elena Martínez

Al. Manuel Almela Pitarch

Tut. Carmen María Fernández Nadal

AGRAÏMENTS.....	3
CONSIDERACIONS.....	4
1. INTRODUCCIÓ.....	6
1.1. Articulació del problema i declaració d'intencions: Primera aproximació a la desigualtat a les aules.....	6
1.2. Motivació i justificació de la investigació: Exemples de desigualtat a les aules: la nomenclatura també importa	8
1.3. Metodologia emprada. Una reinterpretació de la investigació-acció.....	10
2. LA INTROMISSIÓ DELS AGENTS EXTERNS A L'EDUCACIÓ PÚBLICA. LA REALITAT D'UN SISTEMA EDUCATIU MIXT	11
2.1. Exigències i contradiccions del currículum respecte al gènere.....	11
2.2. La interpretació privada. Les empreses editorials i el seu pes a dintre de l'educació pública. Monopoli i masclisme. Anàlisi de gènere del llibre de text d'Història d'Espanya de 2n de Batxillerat de Vicens Vives.....	13
3. EL GÈNERE A LES AULES. MASCLISME I MARGINACIÓ.....	22
3.1. El professorat i el problema metodològic. Visió i exemples del problema de gènere a través del professorat	22
3.2. La veu silenciada de l'alumnat. Problemes i ruptura generacional	26
3. EL GÈNERE FORA DE LES AULES. CONSEQÜÈNCIES DIRECTES I INDIRECTES D'UNA EDUCACIÓ MASCLISTA	32
3.1. El sostre de cristall i altres conseqüències directes	32
3.2. Millores i reptes des de 1974 fins 2021	35
4. PROPOSTES I ACCIONS DE MILLORA EDUCATIVA RESPECTE AL GÈNERE.....	41
4.1. El canvi generacional i l'acció positiva.....	41
4.1. Fer pública l'educació pública. Consens polític i responsabilitats legals	42
CONCLUSIONS	46
BIBLIOGRAFIA.....	47
FONTS UTILITZADES.....	51
ANNEXOS.....	54

Resum

El treball final de màster es defineix dintre de la modalitat d'investigació educativa. Així, l'estudi valida les seues conclusions mitjançant l'aplicació de recollida i anàlisi de dades quantitatives i qualitatives de múltiples factors com el material didàctic, l'alumnat o el professorat, amb l'objectiu d'aconseguir una aproximació a la realitat de gènere a les aules.

D'aquesta manera, l'objectiu principal de la investigació recau a observar el nivell de desigualtat de gènere que existeix a l'educació pública, i en concret com a camp d'estudi, a les aules de 2n de Batxillerat d'Història d'Espanya de l'I.E.S. Broch i Llop en perspectiva de poder extrapolar aquests resultats a la resta de centres de la província de Castelló. Així, s'ha dut a terme una primera fase d'anàlisi i recollida de dades amb l'estudi del llibre de text més utilitzat als centres públics de la província, el qual correspon a l'Editorial Vicens Vives. A més a més, s'ha recollit informació enquestada i testimonis orals tant de l'alumnat com del professorat per comprendre la realitat de la desigualtat de gènere a l'aula, la manca de personatges femenins als llibres de text, la consegüent pèrdua de referents femenins, la consciència d'aquesta desigualtat per part d'ambdós cossos, les mesures davant aquesta i les conseqüències socials, polítiques i econòmiques que té per al passat, present i futur de tot un gènere.

Per acabar, assenyalar culpables, demanar responsabilitats i mostrar possibles vies de consens polític i econòmic per aconseguir una educació vertaderament pública on la desigualtat de gènere i el masclisme no tingui lloc. En definitiva, la investigació pretén capgirar les desigualtats de gènere per millorar les oportunitats i la vida de les joves estudiants a través d'un canvi d'arrel del contingut històric. Cal suprimir el gènere masculí del subjecte històric per aconseguir una història igualitària i justa per al passat, però, sobre tot, per al futur.

Conceptes clau: investigació educativa, desigualtat de gènere, Editorial Vicens Vives, manca de referents femenins, consens polític i econòmic, subjecte històric.

Agraïments

L'autoria d'aquesta investigació és una mentida. El treball no és, ni molt menys, un escrit individual. La participació en aquest projecte supera el centenar de persones a les quals, breument vull agrair.

Primerament, gràcies a Carmen María Fernández Nadal per ajudar-me i guiar-me en tot moment des de l'organització, l'amabilitat i la igualtat. Mai, en cap moment, m'has fet sentir incòmode o inferior. Així mateix, gràcies a David Peset Vargas, tutor de pràctiques i amic des de hui fins quan ell vulga, per ajudar-me diàriament en tot el que li demanés, que no fos poc...

En segon lloc, gràcies al Col·lectiu Feminista de Castelló i a l'I.E.S. Broch i Llop i a tot el seu equip directiu i educador que m'han ajudat tant a les entrevistes com a les enquestes. Endemés, menció especial per a l'alumnat de 2n de Batxillerat que, certament, ha mostrat un alt grau de participació i han sigut l'àncora d'aquesta investigació amb la seua passió i conscienciació en feminisme. Ha sigut un plaer compartir moments amb vosaltres tant dins com fora de càmeres i perdó a les persones que es van haver de quedar fora de les entrevistes.

Finalment, en tercer lloc, moltes gràcies a totes i cadascuna de les membres de la meua família. Amb menció especial per a Alba, especialista en feminisme i igualtat, que m'ha ajudat tant a l'adequada redacció de l'escrit com a la interpretació de les dades de la investigació.

Consideracions

El llenguatge que s'ha utilitzat per a la redacció del treball d'investigació té com a objectiu equilibrar la desigualtat lingüística que tenim a l'actualitat pel que al gènere respecta. La llengua és part de la cultura i aquesta està escrita des de la perspectiva masculina, simplificant així la cultura de tot un poble a la meitat dels seus integrants.

D'aquesta manera, l'escrit manté la intencionalitat d'utilitzar un llenguatge inclusiu distint al que normalment s'utilitza. A l'actualitat hi ha diversos estils de llenguatge

inclusiu però els més comuns son la repetició del gènere i la utilització de formes neutres. D'altra banda, existeixen altres estils com el que s'ha utilitzat per aquesta investigació. Així, intencionadament i a mode de reivindicació, el treball està redactat a la seua totalitat en femení. Així, aconseguim equilibrar, breument, la totalitat de treballs que s'escriuen tan sols en masculí. Aquest estil aporta més fluïdesa a la lectura que la repetició del gènere i manté la rigorositat de la llengua.

En segon lloc, cal destacar la intencionalitat de mantenir les transcripcions reals de les entrevistes i de les enquestes. Així, aquestes citacions tenen errades ortogràfiques o variacions lingüístiques territorials que mostren la cultura d'un poble i les ferramentes de les quals disposen. Tanmateix, cal assenyalar la poca o nul·la participació tant dels 41 centres educatius públics d'educació secundària de la província de Castelló, amb excepció del propi I.E.S. Broch i Llop, de l'I.E.S. Joan Bautista Porcar, de l'I.E.S. Francesc Ribalta i de l'I.E.S. Els Ports, als quals els done les gràcies; com de l'Editorial Vicens Vives, la qual no ha contestat a cap missatge amb l'objectiu d'establir una entrevista sobre la manca de personatges femenins als seus llibres de text. Pense que tant per a d'elles com per a totes nosaltres hagués sigut una conversa enriquidora i necessari. Tant de bo aquest treball aplegue a oïdes de l'editorial i canviï de model.

I, per acabar, s'ha respectat, tot i tenir els permisos pertinents, l'anonimat de totes i cadascuna de les participants. Així, totes les entrevistes han sigut transcrites al text anònimament. La raó de ser d'aquesta decisió recau en dos motius. En primer lloc, perquè 14 d'aquestes participants son menors d'edat tot i haver firmat els drets d'imatge pertinents. I, en segon lloc, pel mecanisme de catalogació del repositori de l'UJI, el qual, amb una simple cerca pot trobar qualsevol nom a dintre d'un document.

Tot i això, per a l'ajut del tribunal, l'anonimat desapareix fora del document. Els enllaços a les entrevistes, les quals recomane la seua visualització, sí contenen informació personal de les participants.

1. Introducció

1.1. Articulació del problema i declaració d'intencions: Primera aproximació a la desigualtat a les aules

C: Si en esta vida mos conformarem tant, les dones mai haguérem arribat a votar.

Entrevista a C i D, 2021, min.06:10.

L'avanç de la quarta onada feminista a l'estat espanyol és, indubtablement, conseqüència directa del canvi educatiu d'aquests últims anys respecte al tractament del feminisme. El jove alumnat veu a diari com la societat dista molt de l'educació, i davant allò pren vol. Segons algunes investigacions, aquestes joves foren les promotores d'un dels esdeveniments feministes més importants dels últims anys com fou la vaga del 8 de març de 2018 (García-Albacete 2018). Els centres no son un reflex de la societat -i encara sort-, sinó més bé semblen guies de viatge amb les quals la societat pot avançar. D'aquesta manera, el temps físic entre la societat i l'educació viatja de la mà, però el temps històric entre ambdós cossos segueix distant. Les docents han de garantir sempre la distància de seguretat històrica, la qual és la mínima distància possible entre la societat i la docència per aconseguir generacions venidores revolucionaries.

Aquest espai temporal històric entre ambdós cossos, l'educació i la societat, es contrau i es dilata gràcies als agents interns -les docents- i als agents externs -els poders politicoeconòmics-. La metàfora més representativa d'aquesta idea és la d'una corda que s'estira gràcies al treball diari del professorat que posa a prova la menor o major elasticitat del temps històric, mentre editorials i partits polítics uneixen forces per a que aquesta goma es trenqui o caigui al terra, al llindar del fracàs social on el temps històric sigui un i la societat no tingui capacitat de revolució o canvi. Si aplega a trencar-se tindrem dos societats oposades, la *intel·lectual* i la *ignorant*; la dualitat extrema entre aquestes provoca tant l'*educacionisme*, com l'odi a la intel·ligent o l'*efecte Dunning-Kruger* (Kruger 1999). Tanmateix, si cau la corda la dualitat es destrueix, l'educació i la societat es barregen i aquesta, ara sí, es converteix en un mirall, en un reflex petit de la germana major on la revolució és impossible i innecessària, i on no hi ha més canvi que el continu

i avorrit avanç del temps real. La mort de Cronos, d'una societat en canvi, d'una generació revolucionària.

La dualitat entre societat i educació comprèn la necessitat d'equilibri en un sistema capitalista. D'una banda, la societat és estirada pels agents externs cap al desconeixement, cap un mon on la veritat sigui individual. D'altra banda, l'educació manté el nivell col·laboratiu, on tant la veritat com la llibertat dels seus actes tinguin conseqüències col·lectives. Així és que, la importància del manteniment d'aquesta *distància de seguretat històrica* recau, d'una banda, en l'equilibri de forces entre ambdós cossos, i d'altra banda, del nivell d'elasticitat del temps. De manera que, coneixent les intencions dels agents externs i amb l'objectiu d'assegurar la cita que precedeix aquest text, les docents cal que equilibrem la nostra força per aconseguir mantenir la corda tensa i en l'aire. Si la societat estira més que nosaltres cap al desconeixement, malauradament hem d'abaixar la força -reduir el nivell-, doncs l'objectiu primordial és que no es trenque la corda. Si la societat afluixa o fins i tot ens empenya, aprofitem-ho i estirem encara més nosaltres, apropem la corda cap al coneixement. Però, mai permetem que els agents externs ens substituïxin i entren a dintre de l'educació, vist que el seu objectiu no és altre que el trencament del temps històric, és a dir, fer caure la corda al terra a força d'estirar en excés o deixar de fer-ho. Si mantenim la corda tensa podrem volar utilitzant-la de trampolí creant generacions senceres de joves revolucionàries.

Així, el treball pretén ser un xicotet ajut als agents interns de la docència mentre intenta combatre directament els agents externs; la manca de consens polític i el capitalisme com a principals obstacles d'unes docents, fortament lligades de mans, amb constants canvis legals i fermes barreres als continguts.

El lliurament d'aquest projecte d'investigació educativa té com a objectiu principal ajudar a les docents a ajustar el temps històric per poder acabar amb l'intrusisme dels agents externs a l'educació. Així, veure'm com s'intenta combatre aquestes barreres polítiques i econòmiques de manera col·lectiva i, sobre tot, què significa açò per a l'alumnat. Comprendre'm la necessitat de canvi d'un material educatiu greument desigual entre homes i dones, i assenyalarem algunes pinzellades per a la millora didàctica i metodològica. En resum, el projecte d'investigació pretén mostrar quin és el problema de la desigualtat a les aules, qui és o són els principals causants del problema, quin és el pla

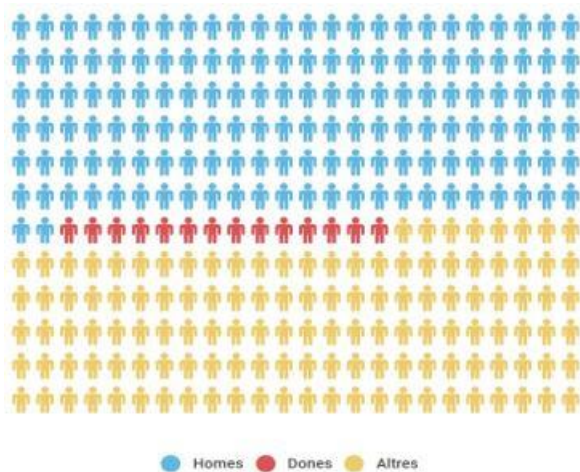
d'acció actualment més comú davant aquesta desigualtat i, per acabar, com podem millorar-lo.

Primerament, cal explicar qui son exactament aquests agents externs que bloquegen l'avanç de l'educació i provoquen el trencament de la *distància de seguretat històrica*. En primer lloc, hem de diferenciar els agents polítics dels agents econòmics. Així, d'una banda trobem la barrera política del constant canvi legislatiu partidista, que provoca confusió i inseguretat a gran part de les docents. I, d'altra banda, l'intrusisme privat a l'educació pública de les editorials i el seu material didàctic rígid exemplificat amb els llibres de text. En resum, la inestabilitat política i la privatització dels recursos públics.

Així, el projecte ha d'analitzar la desigualtat entre sexes a la docència, tant la rigidesa del material didàctic que reben a dia d'avui els centres públics de les editorials privades, com alguns materials autònoms fets per les pròpies docents. Ha d'anar a l'arrel del problema, veure quin és el nivell de desigualtat entre homes i dones als llibres de text. Comprovar quin és el discurs històric respecte al tractament de referents femenins a la història. Analitzar les conseqüències directes i indirectes d'aquesta manca de referents femenins. I, sobre tot, fer canvi. Construir unes pautes per a l'adequada elaboració d'un material didàctic realment igualitari entre sexes per a, finalment, assenyalar culpables.

1.2. Motivació i justificació de la investigació: Exemples de desigualtat a les aules: la nomenclatura també importa

A la província de Castelló tan sols tenim 9 centres educatius públics de nom femení d'un total de 187, és a dir, un 4,81%. Tenir menys del 5% de representació femenina al nom dels centres dels nostres pobles no és tan sols una política, sinó també un exemple de desigualtat entre dones i homes. La mostra, realitzada a centres de primària, secundària i batxillerat de la província de Castelló, ressaltava com 96 d'aquests centres, el qual representa el 51%

Gràfica 1: representació percentual del noms dels centres educatius públics de la província de Castelló al 2021.

Font: dades i elaboració pròpia. 2021.

del total, son de nom masculí, prioritzant el nom de Jaume I amb tres representacions, dos de CEIP a Castelló i Vinaròs, i un d'IES a Almassora. Deixant la resta, amb noms eclesiàstics o territorials.

Consegüentment, podem afirmar que la manca de referents femenins a les aules és tant pública com privada. El problema és visible des de fora de l'educació i els llibres de text tan sols fan que reafirmar-ho. Així, tant els agents polítics com els agents econòmics perpetuen aquesta desigualtat de gènere. Tanmateix, cal destacar, el cas de l'educació concertada on la representació femenina a la nomenclatura d'aquests centres és molt major que als centres públics.

Ciutats com Castelló i Vila-real son els nuclis on més representació femenina trobem amb un total de quatre centres, dos a cada ciutat: el CEIP Isabel Ferrer, l'IES Matilde Salvador, el CEIP Angelina Abad i el CEIP Concepción Arenal. Mentre que poblacions com Almassora, Onda, Benicàssim, Sogorb, Benicarló, Vinaròs, Vall d'Alba, l'Alcora, i altres de menor població, no tenen cap centre públic de nom femení. I, per finalitzar, cal destacar petites poblacions com Artana -on l'únic centre és el CEIP Carme Martí-, Càlig -on trobem el CEIP Felicinda Collel-, o Lluçena -amb el CEIP Comtessa de Lluçena-. Així, no hem de caure en la fal·làcia de concloure que a les ciutats hi ha un major nivell de consciència que als pobles, doncs aquestes han tingut més oportunitats per escollir un nom femení que represente els valors a ensenyar a l'alumnat del centre.

Lluny de ser una mostra banal, l'elecció d'un nom és vital tant per al receptor com per a l'emissor. Una ciutat sense noms femenins als seus carrers o centres mostra el desconeixement i el masclisme sistemàtic de les seues dirigents a la vegada que dificulta al poble el descobriment d'altres dones importants de la ciutat. Com veurem més endavant, noms de carrers o centres son més importants del que semblen. Aquests influeixen més en la societat del que ens imaginem perquè aquest exemple es la punta de l'iceberg però, gràcies a d'ell, podem veure el perill que s'aproxima sota el mar.

La motivació intrínseca d'aquest escrit va més enllà del simple fet d'aconseguir uns llibres de text, o millor dit uns recursos didàctics, igualitaris, on s'explique tant la història dels homes com la de les dones. L'objectiu no és aquest sinó més bé aconseguir la igualtat social i professional real. La justificació queda, per tant, fàcilment explicada. Les docents no volen seguir perpetuant rols de gènere com son els àmbits professionals. Volen una

equitat entre homes i dones a tots els àmbits professionals. Necessiten tenir grups equitatius tant al batxillerat artístic com al batxillerat científic. Creuen necessari un model educatiu on les dones participen de igual manera en professions sanitàries com en professions industrials. Volen trencar aquest sostre de cristall i creuen, sincerament, que està en les nostres mans. L'alumnat ho demana, la llei ho exigeix, però els agents externs i les antigues metodologies ho impossibiliten.

1.3. Metodologia emprada. Una reinterpretació de la investigació-acció

Adherint-nos als clàssics, la metodologia emprada per aquest treball envolta la investigació educativa aplicada dintre de la investigació-acció, reconeguda mundialment per autors com J. Elliot. el qual la defineix com a “*un estudio de una situación social con el fin de mejorar la calidad de la acción dentro de la misma*” (Elliot 1993); o Antonio Latorre com “*una indagación práctica realizada por el profesorado, de forma colaborativa, con la finalidad de mejorar su práctica educativa a través de ciclos de acción y reflexión*” (Latorre 2005); o, finalment, Raquel-Amaya Martínez González com:

Un tipo de investigación aplicada que es realizada fundamentalmente por las propias personas que trabajan en un contexto determinado para analizar críticamente su propia actuación con el fin de introducir cambios para mejorarla en dicho contexto, sin esperar necesariamente que la investigación contribuya a generalizar los conocimientos adquiridos más allá del marco en que éstos han sido generados.

(Martínez González 2007).

Així i tot, trobe certes diferències entre la investigació-acció que recullen aquestes autores a la investigació educativa que s'ha realitzat a aquest treball doncs no es limita a la crítica de la seua pròpia actuació, com diu Martínez González, sinó que té com a principal objectiu les intromissions externes. S'ha centrat la mirada als agents externs sempre sense oblidar el nostre paper com a docents. Així, endemés es recull el crit de les sense veu. Pense que no ens hem de quedar tan sols en realitzar formularis, enquestes o anàlisis estadístics de la metodologia o dels llibres de text sinó també cal que escoltem l'opinió i les raons del descontent de les principals protagonistes del problema. Per això, no s'ha

aturat la tasca a enquestes o anàlisis sinó també trobarem entrevistes orals tant a les docents com a l'alumnat.

En resum, per a la creació de la investigació i l'obtenció dels resultats, s'ha utilitzat: enquestes a tots els centres de la província de Castelló, recerca i anàlisi de les webs dels centres de la província, observació i comprensió dels continguts oficials del currículum i del llibre de text d'història de 2n de Batxillerat de Vicens Vives, formularis i enquestes tant socials com educatives a l'alumnat de l'I.E.S. Broch i Llop, entrevistes orals gravades tant a l'alumnat com al professorat de l'I.E.S. Broch i Llop, i, per acabar, la revisió i reformulació de les dades i dels resultats obtinguts mitjançant una enquesta del Col·lectiu Feminista de Castelló al gener de 1974.

Amb totes aquestes dades s'ha treballat per construir resultats clarificadors que, de manera visual, puguen ajudar-nos a identificar causes, conseqüències i culpables de la manca d'igualtat de gènere als centres educatius públics de la província de Castelló.

2. La intromissió dels agents externs a l'educació pública. La realitat d'un sistema educatiu mixt

2.1. Exigències i contradiccions del currículum respecte al gènere

Manuel: On creieu que està la solució?

A: En la educación. En la educación de las personas.

Entrevista a A i B, 2021, min.08:05.

Per endinsar-se en matèria, necessitem conèixer quin és l'obligat guió que la societat ens imposa. Per això, cal que coneguem el currículum de 2n de Batxillerat d'Història d'Espanya per saber si els coneixements que rep l'alumnat són des de l'inici desiguals o, per contra, s'han masculinitzat pel camí.

Així, per comprendre un poc com es construeixen els continguts que apleguen a l'aula, m'agradaria simplificar-ho amb una metàfora:

Nosaltres, les docents, ens trobem d'ajudants de cuina d'un vell i respectat restaurant. El currículum educatiu no és altra cosa que un receptari, un llibret de receptes de cuina que tots hem d'utilitzar i tenim a l'abast, però ningú gasta. Tanmateix, no estem soles. A la cuina on treballem hi ha una xef, una experta cuinera amb molts anys d'experiència que es coneix tot el receptari, des de la primera fins a l'última línia. Així doncs, amb ella ens sobra; podem fer tot tipus de menjars.

A poc a poc, notarem que les clientes cada volta sortien del restaurant més enfadades i decebudes, però, ningú sabia ben bé la raó. Un dia, alguna de nosaltres -encara no sabem del tot qui- decidí aventurar-se i eixir, per primera volta, de la cuina, amb l'objectiu de preguntar-li als clients què ocorria amb el menjar, per què ja no els agradava. La sorpresa d'aquesta al rebre la resposta la deixà com si d'un adveniment mil·lenari es tractés. Era simple, la gent ja no solia utilitzar tanta sal. Al tornar a la cuina, l'ajudant li ho contà ràpidament a totes i cadascuna de les seues companyes, les quals, moltes, ni es preocuparen: "mentre segueixen venint no hi ha, en absolut, cap problema" -deien les crèdules treballadores... En canvi, altres sí ho feren i parlaren amb la xef per saber com podia haver passat allò i com es podia solucionar. Ella, de bones maneres, decidí reduir la quantitat de sal perquè, al cap i a la fi, tampoc passava res per canviar un poc la recepta.

Als pocs mesos, la gent seguia sortint del restaurant decebuda. Així que, un dia, d'amagades, la mateixa ajudant que sortí de la cuina decidí obrir el receptari i, com podia esperar-se, trobà el problema. Cap de les receptes tenia una mesura delimitada de sal. A totes i cadascuna d'aquestes es podia llegir una frase que deia: "salpebrar al gust del consumidor".

Més o menys, així és com jo veig el problema de gènere entre el currículum, les editorials, les docents i l'alumnat. Tenim unes clientes decebudes, unes cuineres enganyades, una xef equivocada i un receptari ignorat i, malentès. En definitiva, els llibres de text mostren la realitat d'un currículum tancat mentre les programacions pròpies donen esperança a un currículum obert on existeixen canvis culturals i socials que faciliten apropar la realitat a l'aula. (Loste Rodríguez 1995).

Sent primmirats, no hi ha cap moment concret on es parle ni d'homes ni de dones al currículum. Els continguts no parlen de cap gènere en concret, sinó més be, d'allò que anomenem el subjecte històric. Així, de manera arbitrària i certament masculista, les editorials feren de *xefs enamorats de la sal*. Elles recolliren el subjecte històric i el convertiren en masculí. Ara, el plat té la mesura de sal que a l'editorial li agrada. Aquesta mala interpretació del currículum provoca la normalització per part de les docents del subjecte històric masculí. Quan recollim els fet de, per exemple, *El regnat de Ferran VII: la restauració de l'absolutisme; el Trienni liberal; la reacció absolutista en el context europeu* tan sols parlem de la meitat de la població, del malentès subjecte històric, del

8'57% de noms femenins a dit bloc segons el llibre de Vicens Vives, de tres dones davant 35 homes, de, tan sols, Juana Galán, Mariana Pineda i Maria Cristina de Borbó.

Tanmateix, no tot és neutre al currículum. Aquest també té cert grau de responsabilitat pel que fa a la desigualtat de gènere. Així, és cert que el subjecte històric no té gènere, però el llenguatge sí. El currículum està redactat amb l'objectiu de fomentar la igualtat entre homes i dones però amb l'inconvenient de viure en un món desigual. El llenguatge és masculí i no existeix cap tint de llenguatge inclusiu. A més a més, tan sols apareix la *igualtat de gènere* al darrer bloc, al BL.8.3. Deixant així marginat al moviment feminista i malentenenent-lo com a un moviment verge, marginal i de poca importància.

Per acabar, existeix una altra dura crítica al currículum doncs, com posteriorment farà la xef, aquest també conté una gran diferència quantitativa de gènere ja que tan sols apareix la figura d'Isabel II com a única protagonista femenina a tot el document, normalitzant així la marginació femenina i l'obligació de l'estudi dels poderosos, dels opressors davant dels oprimits, de l'home davant la dona.

2.2. La interpretació privada. Les empreses editorials i el seu pes a dintre de l'educació pública. Monopoli i masclisme. Anàlisi de gènere del llibre de text d'Història d'Espanya de 2n de Batxillerat de Vicens Vives.

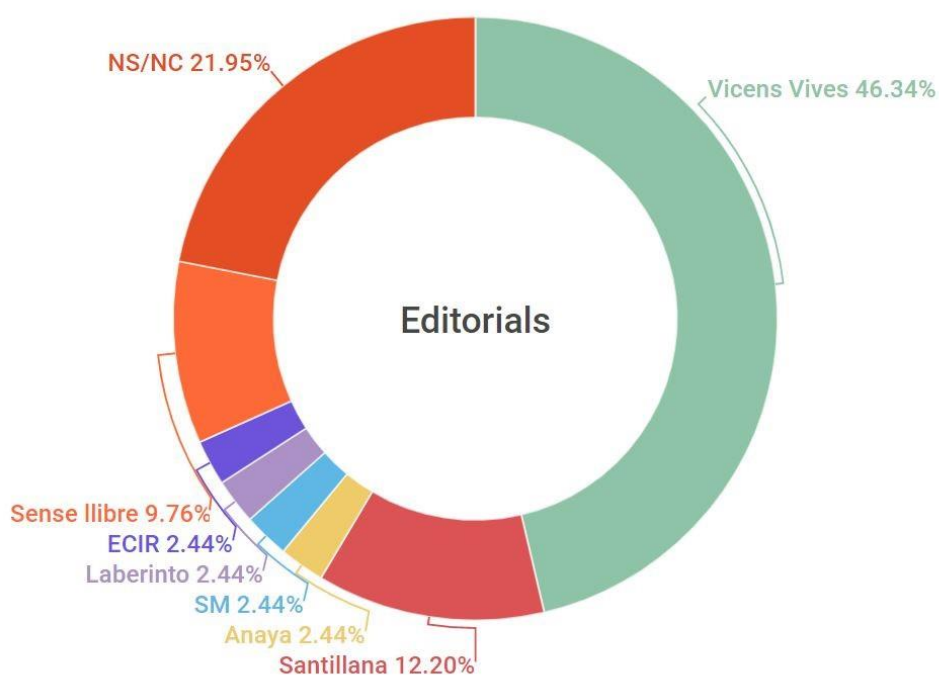
Gran part del professorat denuncia, contundentment, la distància real entre la universitat i els instituts (Eiros i Pipkin 2000). Un dels motius pel qual les docents són força crítiques amb treballs universitaris de pedagogia és la llunyania entre ambdós institucions. Es sol afirmar que aquestes tesis no s'emmotllen a la realitat i que disten molt del dia a dia dels centres.

Així, un dels exemples d'aquest distanciament és l'estudi del tractament dels llibres de text. Mentre la pedagogia du molts anys apostant per l'eliminació progressiva dels llibres de text (Mainer 1995 ; Loste Rodríguez 1995) les docents segueixen dubtant dels beneficis d'aquest canvi. Com ens explica X, professora d'història i geografia de l'I.E.S. Broch i Llop, “[el llibre de text] com a guia per a l'alumnat sí que m'agrada, és a dir, crec que per a d'ells és fonamental tindre una base com algo a seguir, que puguin tindre en

casa, consultar i ampliar a partir d'ahí les explicacions” (X, 29 de març de 2021, min. 0:42).

D'altra banda, estudis com el ja citat de Loste, critiquen la utilització de llibres de text en contraposició a l'aprenentatge significatiu. Segons aquesta autora, el llibre de text és més protagonista que el propi alumne i això provoca que l'alumnat tinga una actitud passiva que li dificulta l'autoaprenentatge mitjançant la participació i motivació. Endemés, com vorem posteriorment, la distància històrica de les editorials i els llibres de text davant l'alumnat i la desactualització dels recursos i les fonts utilitzades provoquen l'esperit crític que sí tenen les alumnes i que encara no semblen comprendre gran part de les docents. L'alumnat demana un canvi, però les docents creuen tenir la raó.

Així, trobem altres testimonis com el de la professora d'història i geografia de l'I.E.S. Broch i Llop, Y, la qual afirma que “[el llibre de text] és útil per a l'alumnat (...) ells necessiten un referent i serveix molt per a tindre eixe suport” (Y, 25 de març de 2021, min.01:40). Dit d'una altra manera, ambdós docents coincideixen a la necessitat del llibre de text per part de l'alumnat. Pensen que sense aquest recurs no serien capaces d'aconseguir els coneixement que amb aquests sí aconseguixen. Així, defineixen el llibre de text com a base, referent, suport o guia sempre per a l'alumnat, però mai fan referència a l'ús propi per a les docents.

Gràfica 1:
Percentatge
de llibres de
text utilitzats
a 2n de
Batxillerat a
la província
de Castelló al
curs 2020-21.

Font:
elaboració
pròpia extreta
des dels webs
dels centres
educatius,
2021.

Consegüentment, vist la base teòrica del problema del material didàctic, cal conèixer la base pràctica, és a dir, la realitat de la província de Castelló. Amb l'objectiu d'aconseguir la realitat sobre la utilització del llibre de text d'Història d'Espanya de 2n de Batxillerat i després de la ridícula participació a l'enquesta realitzada a tots i cadascun dels 41 centres públics de batxillerat de la província de Castelló, -on tan sols van haver quatre centres que van respondre (I.E.S. Broch i Llop, I.E.S. Els Ports, I.E.S. Francesc Ribalta i I.E.S. Joan Bautista Porcar)-, es va aconseguir una mostra significativa als webs personals dels centres, les quals s'han utilitzat com a dades objectives publicades pels propis organismes a data d'agost i setembre de 2020 per al curs vinent. Dels 41 centres educatius públics vigents a la província de Castelló, tan sols 9 no tenen dades actualitzades disponibles als seus webs sobre quin és el material didàctic demanat per a l'alumnat d'Història d'Espanya de 2n de Batxillerat. Així, i entenent les diferències que poden haver entre distints docents d'un mateix centre, creiem que amb una mostra del 78% de la totalitat dels centres podem justificar l'objectivitat i la veracitat de les dades.

En primer lloc, veiem com la realitat sobre la base teòrica del problema davant el llibre de text desapareix. Si bé és cert que amb la crisi econòmica de 2008 alguns docents van haver de canviar el seu material didàctic, podem veure com, a dia d'avui, tan sols existeixen quatre centres sense llibre de 2n de Batxillerat d'Història d'Espanya, el qual representa el 9'76% del total.

País Valencià

	Vicens Vives	Santillana	SM/Cruïlla	Anaya	Ecir	Teide	Altres
ESO 1r	15	23	19	10	4		29
ESO 2n	15	25	19	12	5		24
ESO 3r	13	17	15	10	21		24
ESO 4t	13	15	11	6	22		33
BATXILL. 2n	16	18	9	16	19	10	12

Gràfica 2: Quotes de mercat en % de les principals editorials d'àmbit estatal al País Valencià al curs 2000-01.

Font: (Cucurella, S., Comes, P., Segura i Mas, A. (coord.), Mayayo i Artal, F. C. y Roca, F., 2001, pàg.20).

En segon lloc, a diferència del que ocorria al País Valencià a l'entrada del nou mil·lenni, com es veu a la *Gràfica 3*, hi ha un fort desequilibri de forces entre iguals, doncs l'editorial més utilitzada, l'Editorial Vicens Vives, multiplica per quatre les dades de la segona més demandada, l'Editorial Santillana. Així, amb 19 centres d'un total de 32 mostres, es pot

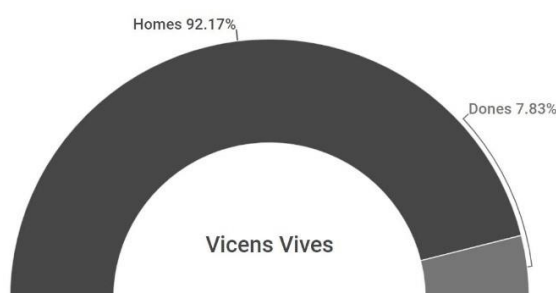
parlar d'un monopoli en tota regla. Ni amb la unió de totes les altres editorials i els materials didàctics propis apleguen a l'enorme quantia de l'actual Vicens Vives.

Així doncs, a causa del monopoli establert als nostres pobles per part de l'editorial catalana, és necessari i exemplificatiu l'estudi singular i individual d'aquest material. La justificació de l'anàlisi particular de l'última edició del llibre de text d'Història d'Espanya de 2n de Batxillerat de Vicens Vives queda més que demostrada.

Tenint en compte aquest monopoli, s'ha considerat analitzar en deteniment el llibre de Vicens Vives. S'ha de recórrer pàgina a pàgina, unitat a unitat i bloc a bloc, per conèixer completament els continguts. Així, abans de presentar els resultats, cal delimitar quina ha sigut la metodologia emprada a l'anàlisi. El més important és la necessitat obligatòria de perspectiva de gènere, doncs aquest punt és primordial per a la societat i és la principal demanda de l'alumnat. A força d'aquesta perspectiva s'ha aconseguit analitzar el llibre des de dos punts de vista. En primer lloc, el problema quantitatiu i, en segon lloc, el problema qualitatiu.

Pel que al problema quantitatiu respecta:

En primer lloc, durant les 17 unitats didàctiques i les més de 400 pàgines del llibre només hi ha 60 dones d'un total de 766 noms, el qual representa tan sols un 7,83% del total. Aquest percentatge encara disminueix més, fins al 4'29% quan es parla de personatges primaris, és a dir, de personatges històrics, deixant a banda a autors, escriptores, pintors, cineastes, etc, les quals passen a un total de 46 personatges, deixant tan sols 14 autores on només 8 son historiadores. Endemés, dels 46 personatges històrics femenins solament 13 queden a l'espai principal del llibre. En resum, l'alumnat tan sols té, obligatòriament, l'oportunitat de conèixer 13 dones des de la prehistòria fins a l'època actual en tota la Història d'Espanya, el qual en perspectiva representa un 0'17% del total de noms que sorgeixen al llibre de text de Vicens Vives. Aquestes son:

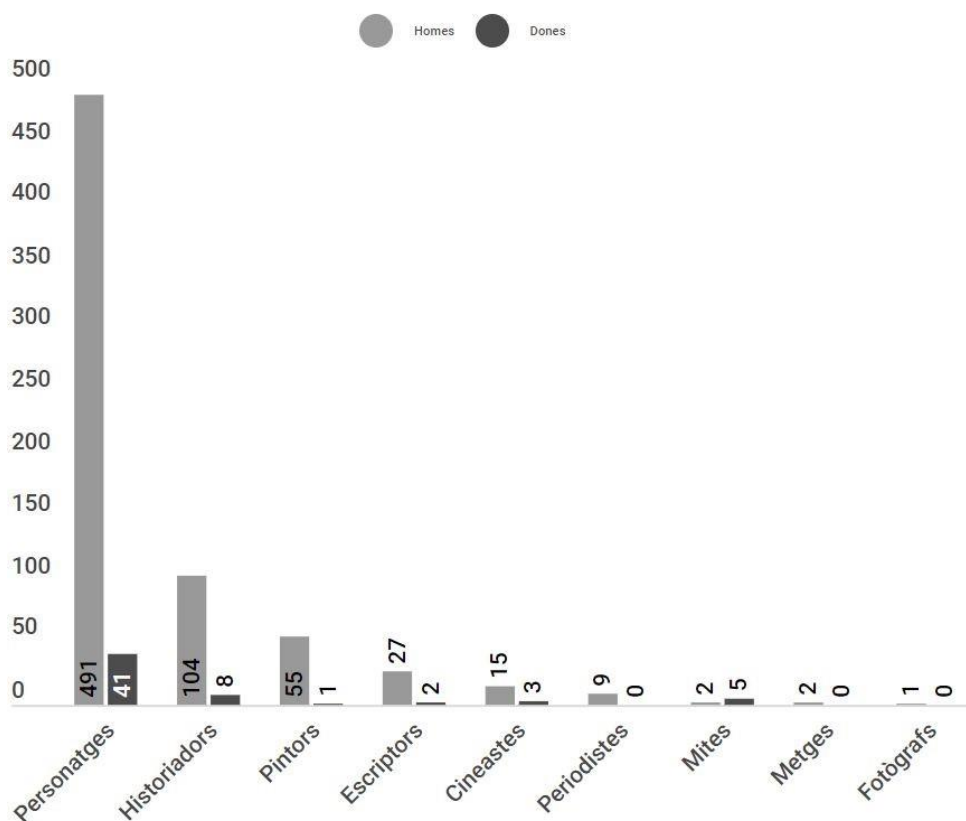

Gràfica 3: Anàlisi de gènere total entre homes i dones al llibre de text de 2n de batxillerat de Vicens Vives.

Font: elaboració pròpia a partir del llibre de text de 2n de batxillerat de Vicens Vives, 2021.

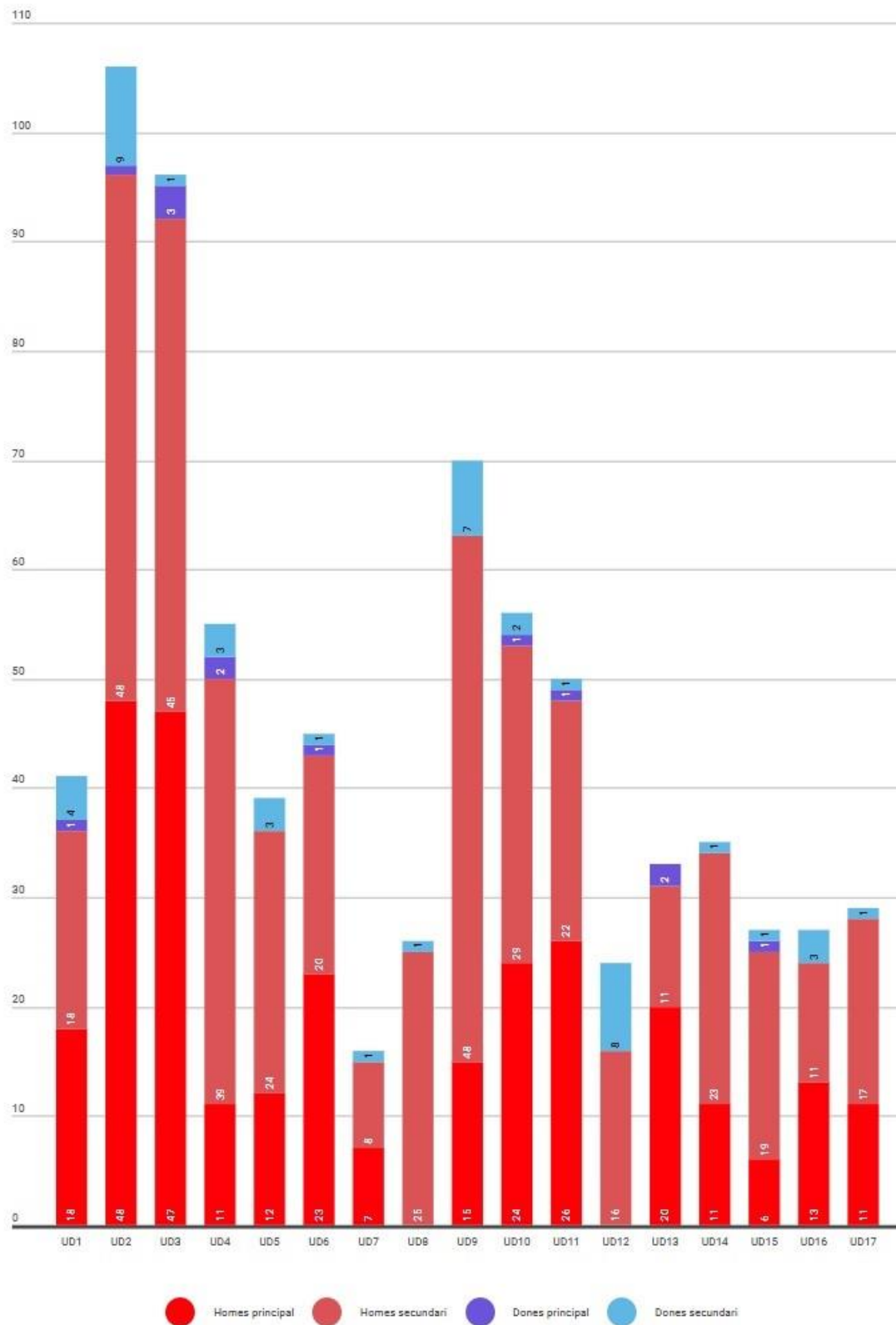
1. Caterina (UD.3, pàg.60).
2. Clara Campoamor (UD.11, pàg.314).
3. Dolores Ibárruri Gómez (UD.11, pàg.258).
4. Isabel Clara Eugenia (UD.3, pàg.65).
5. Isabel de Farnesio (UD.4, pàg.86).
6. Isabel II (UD.6, pàg.134).
7. Margarita Nelken (UD.13, pàg.314).
8. Maria Cristina d'Hasburg (UD.10, pàg.233).
9. Maria de Portugal (UD.3, pàg.60).
10. Maria Teresa d'Àustria (UD.4, pàg.84).
11. Peronella I (UD.2, pàg.33).
12. Pilar Primo de Rivera (UD.15, pàg.372).
13. Victoria Kent (UD.13, pàg.314).

Endemés, tant Isabel de Farnesio com Victoria Kent, Clara Campoamor i Margarita Nelken es citen als apartats *investiga*, deixant en seriosos dubtes el seu contingut principal a dintre del llibre. I, per acabar, afegir que 6 dones de les 13 principals no entren al contingut de l'EVAU, deixant així encara menor el percentatge real d'importància d'aquestes dones. Per tant, en resum, sent estrictes, tan sols hi ha quatre dones amb rellevància total tant pel llibre de text com per l'EVAU (Dolores Ibárruri Gómez, Isabel II, Maria Cristina d'Habsburg i Pilar Primo de Rivera).

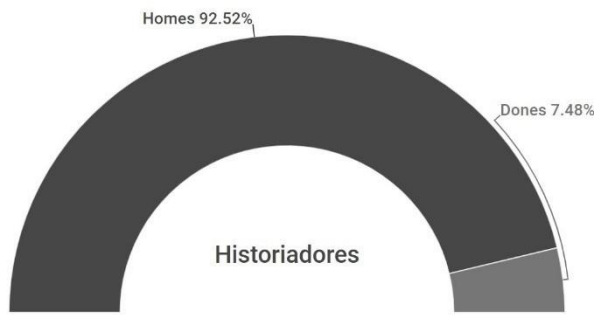
Gràfica 4: Anàlisi quantitativa de gènere i de professió.

Font: elaboració pròpia a partir del llibre de text de 2n de Batxillerat de Vicens Vives, 2021.

Gràfica 5: Anàlisi de gènere per unitats didàctiques.

Font: elaboració pròpia a partir del llibre de text de 2n de Batxillerat de Vicens Vives, 2021.

Gràfica 6: Percentatge d'historiadors al llibre de text.

Font: elaboració pròpia a partir del llibre de 2n de batxillerat de Vicens Vives, 2021.

femenins al llibre. Com explica el professor de l'I.E.S. Broch i Llop, W, “(...) jo porte uns 10 anys donant classe i, malauradament, t’acostumes a que la història -des de la història antiga, com dic a 1er de la E.S.O., fins a la contemporània actual- estiga escrita per homes. (...) Lo que ja no està gens acostumat es que en 2021 la historia continue sent escrita per homes”. (Entrevista a W, 2021, min. 02:40).

A més a més, l’anàlisi mostra l’alt grau de desactualització que mostren actualment la gran majoria de llibres de text, i en concret el llibre de Vicens Vives, doncs, la mitja cronològica total de fonts secundàries utilitzades es situa en 1987. Es pot afirmar que el llibre de text d’Història d’Espanya de 2n de Batxillerat de Vicens Vives mostra una desactualització de 34 anys, sent la font més novedosa el llibre de Mariano García Ruipérez sobre *La expulsión de los moriscos del reino de Granada* de 2014 i la més antiga el llibre d’Antonio Ferrer del Río, *Historia del reinado de Carlos III*, datat del 1858. Tanmateix, la mitja de les fonts d’historiadors dones puja 10 punts, és a dir, data del 1997. Aquest canvi significatiu mostra la necessitat d’una actualització per part dels llibres de text per erradicar greus problemes de gènere.

Tal com s’ha dit, cal insistir en l’actualització urgent de les fonts dels llibres de text però no s’ha d’oblidar el que representa el masclisme sistemàtic. És cert que les dones tingueren menys participació total a la vida universitària durant el franquisme, com podem veure a la Universitat de València amb l’exemplificatiu 7’1% de matriculades al 1940 o el 30’8% al 1972; però, aquestes dades queden molt llunyanes en respecte a la llicenciatura d’Història i a la seua avantpassada *Filosofia i Lletres*. En aquest cas, ja des de 1945 les dones superen en nombre al homes, fins tal punt que en 1965 son el 74’9% de les matriculades a la llicenciatura de *Filosofia i Lletres*. Així mateix, la llicenciatura de Geografia i Història manté l’estadística amb el 48’9% al 1980 i el 58’2% al 1995

Per descomptat, tota problemàtica té un motiu, una raó de ser. Així, una de les causes de la manca de personatges femenins als llibres de text és la pròpia manca d’investigadores i autores als propis llibres. Com mostra la *Gràfica 7*, tan sols hi ha 8 historiadors d’un total de 107, és a dir, un 7’48%; casualment molt similar al 7’83% del total de noms

(Baldó Lacomba 1999). Així doncs, sempre hi ha hagut més dones que homes historiadors, però mai han sigut tant reconegudes ni rellevants per als llibres de text.

INTEGRACIÓ DE DONES A LA UNIVERSITAT DE VALÈNCIA, TÍTOLS DE PRIMER I SEGON CICLE, 1940-1995³⁸

Curs	Univ.		Facultats de València											
	Espanya	València	Filosofia i Lletres				Ciències				Dret	Medic.	Econ.	Farm.
1940-41	13,2	7,1	16,8				11,0				1,1	2,8		
1945-46	12,7	10,0	51,0				16,0				3,0	3,6		
1950-51	14,8	13,1	66,1				22,9				4,4	6,1		
1955-56	17,6	15,7	69,2				23,4				5,5	7,0		
1960-61	22,1	18,2	63,2				16,9				6,5	8,7		
1965-66	28,0	30,6	74,9				20,0				15,5	11,7		
1972-73	36,9	30,8	40,2				41,9				28,5	24,7	12,9	
1975-76	41,2	40,5	53,9				33,2				33,5	33,9	30,7	40,5
			Fil.-CE	G ^a -H ^a	Filol.	Psic.	Mate.	Físic.	Quím.	Biol.				
1980-81	46,4	46,9	58,0	48,9	55,6	68,7	45,0	21,0	35,2	52,4	47,9	42,1	19,1	64,1
1985-86	52,7	53,5	55,3	57,3	71,1	72,1	49,1	20,3	41,1	50,9	49,4	48,1	36,5	66,0
1990-91	55,4	58,8	71,7	55,3	73,8	76,7	54,4	24,7	48,6	53,9	57,8	56,4	46,8	63,9
1995-96	58,3	62,5	76,1	58,2	73,3	79,1	57,4	34,6	54,8	62,8	61,4	61,4	50,9	72,8

Font: El·laboració pròpia a partir de l'Anuario Estadístico de España. Per a medicina, fins 1970, J.M. López Piñero i R. Ballester, "Demografía...".

³⁸ Aquest quadre, per a 1995, no inclou algunes de les noves titulacions, tot i que els percentatges de dones d'Espanya i de la Universitat de València les abasten. La proporció de dones en els estudis de llicenciatura exclosos del quadre són: activitat física i esportiva, 29,67; ciència i tecnologia dels aliments, 80; economia, 50,86; comunicació audiovisual, 66,2; filosofia, 42,32; pedagogia, 86,45; geografia, 34,33; història, 40,06; història de l'art, 73,13, i odontologia, 69,74.

Gràfica 7: La població de la Universitat de València al segle XX, 1999, pàg.50.

Font: Baldó Lacomba 1999.

Des de 1995 fins l'actualitat la tendència ha canviat. Tot i tenir, al curs 2018-19 un 50'45% de participació femenina total pel que fa als graus universitaris de tota la xarxa del País Valencià i un 46'7% als programes de doctorat (SIUVP), les dones han patit un fort descens pel que als graus d'història respecta. A l'UJI, les dades del curs 2019-2020, mostren un desequilibri de gènere del -20'28%, és a dir, tan sols el 40% de les matriculades son dones, mentre que les dades de nou ingrés ho redueixen al 37%. De la mateixa manera, al 2021 a l'UV, tan sols hi ha un 31'33% de representació femenina a les aules del grau d'Història segons l'Anuari de dades de la Universitat de València. Així, "En las carreras de Filosofía, Geografía e Historia, donde, efectivamente, los términos se invierten: son sus homólogos masculinos los que, en casi un 60%, se matriculan en estas titulaciones" (Fernández-Coronado González i González Sanjuán). I "El fuerte nivel de masculinización en filosofía y en historia ya estaba presente en el año académico 2003/04, cuando el porcentaje de varones en el conjunto de los estudiantes de la UV era del 35% y en estos títulos la matrícula masculina superaba el 50%" (Perelló Tomás 2013).

Per acabar, el nivell de graduades en post-grau i programes de doctorat també és menor però segueix sent molt superior a la representació que els llibres de text mostren de les

seus fonts. Per exemple, trobem el màster en Història Contemporània de l'UV, el qual és un dels 15 màsters més masculinitzats de tota l'UV, al voltant d'un 80% d'homes o el Programa de doctorat en Història Contemporània amb un 87% d'homes matriculats (Perelló Tomás 2013). Tanmateix, a l'UJI el programa de doctorat no manté el mateix nivell de desigualtat, encara que també mostra un diferencial del -15% amb el 42% de matriculades dones. En resum, a l'actualitat hi ha tantes dones historiadores com homes, i les editorials semblen rebutjar-les per raons que, pel moment, desconeixem. Possiblement, cal invertir els rols de poder per aconseguir trencar el sostre de cristall que gran part de les historiadores tenen encara a dia d'avui. I no podem aturar-nos o esperar ja que el futur de la història sembla ser cada volta més cosa d'homes.

En segon lloc, pel que a l'anàlisi qualitatiu respecta, la resposta és més breu. Les dones estan marginades als annexos i a les cites a peu de pàgina. Com hem vist, quantitativament les dones han quedat seriosament apartades dels llibres de text, tant pel que fa als personatges com pel que respecta a les historiadores. Així, aquesta marginació sistemàtica va més enllà d'allò quantificable fins endinsar-se a la masculinització del discurs. El subjecte històric impartit a les aules té gènere: el masculí. L'home s'ha convertit en el subjecte d'estudi principal davant l'anecdòtica i momentània utilització de les dones. *Les dones en la societat del s.XIX, La lluita pel sufragi femení durant la II República, La vida i moral cristiana durant el franquisme i La incorporació de les dones al món laboral durant la transició* són els únics exemples on el subjecte històric és femení i tots aquests reduïts a espais *per ampliar o d'investiga*. Així, com vorem posteriorment al capítol següent, l'alumnat ha construït una visió molt crítica d'aquesta utilització del subjecte femení. Gran part de les alumnes coneixen, ja no tan sols la discriminació quantitativa, sinó també la marginació qualitativa del seu gènere.

Per acabar, cal que posar-se les "ulleres violeta en tot allò que fem" (Entrevista a Y, 2021, min.10) per comprendre que el canvi no està tan sols en la intromissió de noms femenins als llibres de text sinó també en erradicar el gènere del subjecte històric. Tanmateix, sense oblidar-se que de segur seguirà fent falta una balança el dia que, d'un cop d'ull, veiem la igualtat.

3. El gènere a les aules. Masclisme i marginació

3.1. El professorat i el problema metodològic. Visió i exemples del problema de gènere a través del professorat

Al ser dona, si no es reconeix el treball de les dones als llibres de text, si algún dia aconseguisc estar-hi en cap, no es reconeixerá el meu treball. Amés, mai podrem conèixer-les.

Enquesta de Referents núm. 39.

Per a la investigació pertinent s'ha realitzat quatre entrevistes a dos professores i dos professors del Departament d'Història i Geografia de l'I.E.S. Broch i Llop de Vila-real. En les quals s'ha preguntat, en general, la seua opinió al respecte del llibre de text d'Història d'Espanya de Vicens Vives de 2n de batxillerat i, en específic, sobre el problema de gènere en aquest material didàctic. Aquestes tingueren com objectiu comprovar quina era la visió i la percepció dels docents davant la manca de personatges femenins al llibre de text. La metodologia dura a terme a l'entrevista fou la de mostrar els resultats de la investigació del material didàctic per comprovar si realment estan al corrent d'aquest succés i si creuen necessari un canvi.

Primerament, de les quatre entrevistades tan sols un d'ells, Z, assegurà estar treballant amb material didàctic propi, tot i no tenir acabat el d'Història d'Espanya de 2n de Batxillerat. Endemés, l'altre docent, de nom W, afirmà no agradar-li el llibre i tenir la voluntat de canviar el material didàctic per material propi.

P. - Per què vas canviar al llibre d'elaboració pròpia? Quin va ser el motiu?

R. - Bàsicament, perquè no m'agradava el material que hi havia i, per tant, vaig preferir fer el meu propi perquè aixina el fas al teu gust, el pots anant adaptant, canviant, etc. [...] Li donaven més importància a algunes coses que a mi em pareixien menys importants (o l'inrevés). I també un poc pensant en no dependre de les editorials i tindre el material propi per ser més barat per als alumnes, encara que no sempre és aixina.

Entrevista a Z, 2021, min..0:50.

D'altra banda, les dues professores, tant Y com X, entenen el problema de gènere del llibre de text, entre d'altres problemes, però sí creuen que aquest és necessari i indispensable per a la formació de l'alumnat. Així, X explicà que: "La veritat és que com a guia per a l'alumnat sí que m'agrada, és dir, crec que per a d'ells és fonamental tindre una base com algo a seguir que puguen tindre en casa, consultar i ampliar a partir d'ahí les explicacions i per tant en ixé aspecte estic contenta en el llibre que gastem, que és el de Vicens Vives" (Entrevista a X, 2021, min.0:38). I Y creu que "ells necessiten un referent i serveix molt per a tindre ixé suport. Això no vol dir que treballes exclusivament això" (Entrevista a Y, 2021, min.01:35).

En poques paraules, ambdós docents estan a favor de la utilització del llibre de text com a guia i referent per a l'alumnat. Veuen necessari el seu ús però, tanmateix, entenen que s'ha de regular i canviar. A més a més, les dos comparteixen la idea d'estar en les millors mans amb l'editorial Vicens Vives.

Els quatre docents es mostren crítics amb el llibre de text però, Z i W creuen que la solució està en el progressiu canvi cap a material didàctic propi mentre que Y i X es mostren més partidàries del llibre com a guia necessària i de l'editorial Vicens Vives com a millor opció a triar. Tot i això, totes estan d'acord a la massificació d'informació i matèria del temari i, per consegüent, del llibre: "Jo soc del pensar de que hi ha molta més matèria del que realment dona temps a donar, de la que els xiquets poden assimilar i que realment se crea una barrera entre ells i nosaltres" (Entrevista a X, 2021, min.09:25). O "Els continguts son a voltes massa nombrosos, massa noms i massa dates per a l'alumnat per a que pugua memoritzar-les i recordar-les per a les proves de 2n de batxillerat" (Entrevista a W, 2021, min.01:00).

En segon lloc, endinsant-nos ja a la problemàtica de gènere, la visió també canvia. Les quatre estan d'acord a la manca de fonts secundàries femenines com a un dels principals problemes de la desigualtat entre homes i dones. Però, d'altra banda, pel que fa als personatges primaris l'opinió canvia encara que totes desitgen que hi haja més dones de les que apareixen a dia d'avui. Per exemple, per a X, les dones han estat històricament relegades de la societat i de la vida pública, per tant, és quasi impossible trobar una igualtat real de referents femenins i masculins; encara que matisa que el percentatge segueix sent molt baix. Per a Z i Y, tres quartes parts del mateix, expliquen que les dones no han tingut mai la visibilitat que han tingut els homes, i per tant "Les dones no estan

apartades dels llibres de història sinó de la història” (Entrevista a Z, 2021, min.02:15).

Tot i això, Y afegeix que:

Jo no estic fent història de personatges sinó que faig una història social i econòmica. [...] No és tant important el protagonisme d'un home o una dona. Ara, hem de buscar eixos referents més, que serà difícil perquè no els trobarem al 50% perquè és impossible i ja s'han encarregat d'eliminar-los, aleshores no es tant fàcil com dir vaig a incorporar a unes quantes dones, no és això fer una història igualitària, ni molt menys.

Entrevista a Y, 2021, min.04:00.

Així doncs, en tercer lloc queda l'anàlisi i el problema qualitatiu. Segons la investigació, les dones estan annexades i marginades al llibre de text de Vicens Vives. El discurs del subjecte històric és masculí perquè els personatges són masculins. La història de personatges, com ben be diu Y, no és suficient, però és necessària. Cal aproximar-nos a la igualtat quantitativa de gènere per a que el subjecte canviï. Incorporar unes quantes dones no és fer una història igualitària, ni molt menys, però no fer-ho encara ho és menys.

Lo que pot ser menys m'agrada és que, quan s'introdueix la figura de la dona és en annexos o requadrets al costat que parla de “la dona en l'Antiguetat” o “la dona sufragista”. En cada curs sempre hi ha. Queda apartat. És com tu estàs estudiant la història i la història és la que és i apart tenim la dona. Què ha passat en la dona en cada temps històric? Jo crec que ahí és on tenim l'error. Deuria estar tot junt.

Entrevista a X, 2021, min.03:30

Per a Y, mentre estiguin en un annex o en un apèndix serà discriminació. S'ha d'incloure al discurs ja que no són anècdota, són argument. El llibre de Vicens Vives aposta per relacionar el subjecte històric femení amb *l'investiga*, però, com ens diu Z: “Això és una feina de l'alumnat en el sentit de que ells han d'aprendre però tu els has de donar les ferramentes per a que ho aprenguen, no que ho busquen ells per el seu compte” (Entrevista a Z, 2021, min. 05:30).

En quart lloc, W va més enllà a l'anàlisi de la manca de dones al llibre de text. Per a d'ell, aquesta manca no té, tan sols, una conseqüència educativa o teòrica, sinó que conté, des

de l'inici, un problema pràctic: "Quan comentem a classe alguns personatges històrics, la immensa majoria no els coneixen i això parla molt de la falta de referents o desconeixement d'aquestes persones al llarg de la història que haurien de ser un referent per a d'elles" (Entrevista a Y, 2021, min.04:20). Per primera volta sorgeix el problema de referents i com es vorà posteriorment, la manca de personatges femenins té conseqüències directes per a l'alumnat.

En cinquè lloc, està l'autoria. Son els llibres de text masclistes o simplement estan desactualitzats? Tots quatre estan d'acord a la manca de personatges femenins, encara que amb diferents matisos. Però, davant aquesta pregunta, la resposta és clara. Per a les quatre, els llibres de text son masclistes però també estan desactualitzats, encara que tots creuen convenient rebaixar-ho. X, per exemple, comença afirmant que no son masclistes, però després, durant el seu discurs, acaba contradient-se. També, per exemple W, troba d'afluixar la seua afirmació contra el llibre matisant que no és el propi llibre sinó alguns dels autors els masclistes; però, en el fons, és igual, la conclusió coincideix. Així, també Z culpa a la desactualització del fort nivell de masclisme que conté el llibre. I, per acabar, Y condemna directament a la societat. Tant difícil és assenyalar culpables?

Així doncs, per què seguim utilitzant llibres de text? Tots i cadascun d'aquests docents coincideixen a la comoditat i a la seguretat.

Per comoditat per una banda, perquè dona seguretat i perquè jo crec que l'alumnat sí que necessita un llibre de text, és a dir, nosaltres podem plantejar activitats diferents, podem crear el nostre propi material però després ells a casa la seguretat que els dona un llibre de text no els la dona un PowerPoint que puga haver creat jo.

Entrevista a X, 2021, min.11:10.

Vaig a ser sincer, per comoditat. Perquè hi ha una sèrie de continguts que estan al llibre que tenim un currículum que ens obliga a donar-ho aixina.

Entrevista a W, 2021, min.10:10.

Perquè és molt còmode. Fer-té tu el propi material és molt costós, costa anys. Per tant, és molt més fàcil agafar un material que ja tens fet, que té pot agradar més o menys i que simplement vas adaptant-lo.

Entrevista a Z, 2021, min.10:10.

3.2. La veu silenciada de l'alumnat. Problemes i ruptura generacional

Viure lliures és un dret de tot ésser i gracies a la lluita cada dia som més lliures. Al llarg dels anys ens hem adonat que fins que no alcem la veu i ens enfadem, ningú ens escolta..

Revisió de l'enquesta del *Col·lectiu Feminista de Castelló*, 2021, núm.6.,

Les docents son com tantes mares i pares que saben perfectament el que necessiten les seues filles sense necessitat de preguntar. Ningú sap millor que elles el que és bo o dolent per a les filles. Segons l'estudiantat, la decisió és clara: la veu la tenen les docents i el silenci l'alumnat. De la mateixa manera que la docència es queixa de l'escassa participació política a la que estan sotmeses respecte a decisions educatives, l'alumnat sofreix el mateix de manera encara més intensa.

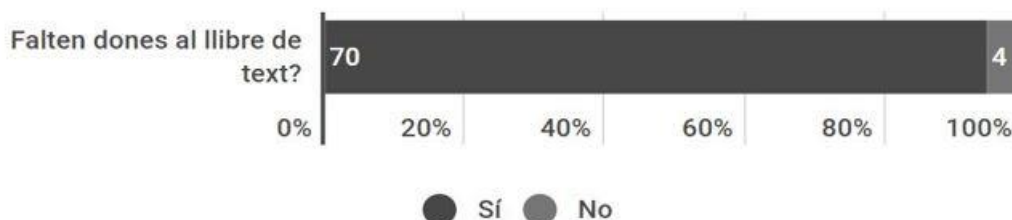
El silenciamiento del alumnado en esta escuela viene influenciado por una cultura profesionalista del profesorado. Este considera que debe apostar por una mayor participación comunitaria y una democratización de las decisiones en el centro, pero se resiste a abandonar un enfoque profesionalista que le legitima a ser el que tome la última decisión. Su percepción estereotipada de la diversidad cultural y de lo que puede esperar del contexto en el que trabaja, dificulta su posicionamiento inclusivo e intercultural a la hora de cambiar su mirada sobre la escuela.

(Escobedo Peiro, Sales Ciges i Traver Martí 2017).

A força d'açò, la investigació vol recollir la veu silenciada de l'alumnat i, sobre tot, de les alumnes que sofreixen diàriament aquesta desigualtat (Pérez de Lara Ferré, López Carretero i Arnaus i Morral 1998). Per això, realitzarem set entrevistes dobles a un total de 14 alumnes, de les quals 10 son dones, que podeu visualitzar annexades a la bibliografia. Endemés, aquest espai també recollirà les dades i opinions de les 74 alumnes participants a l'enquesta sobre referents i opinió del llibre de text de Vicens Vives d'Història d'Espanya de 2n de Batxillerat.

Amb una participació femenina del 52'7%, l'Enquesta de Referents tingué com a objectiu conèixer, per una banda, els coneixements quantificables sobre personatges històrics femenins que estan al llibre de text, i, d'altra banda, saber l'opinió de les joves al respecte d'aquesta desigualtat de gènere i què pot provocar per a elles aquesta manca històrica.

Així, el 95% de les enquestades creuen que sí falten dones al llibre de text. El resultat és calamitos i esperançador, al igual que també ho fou a les opinions de les quatre docents entrevistades.

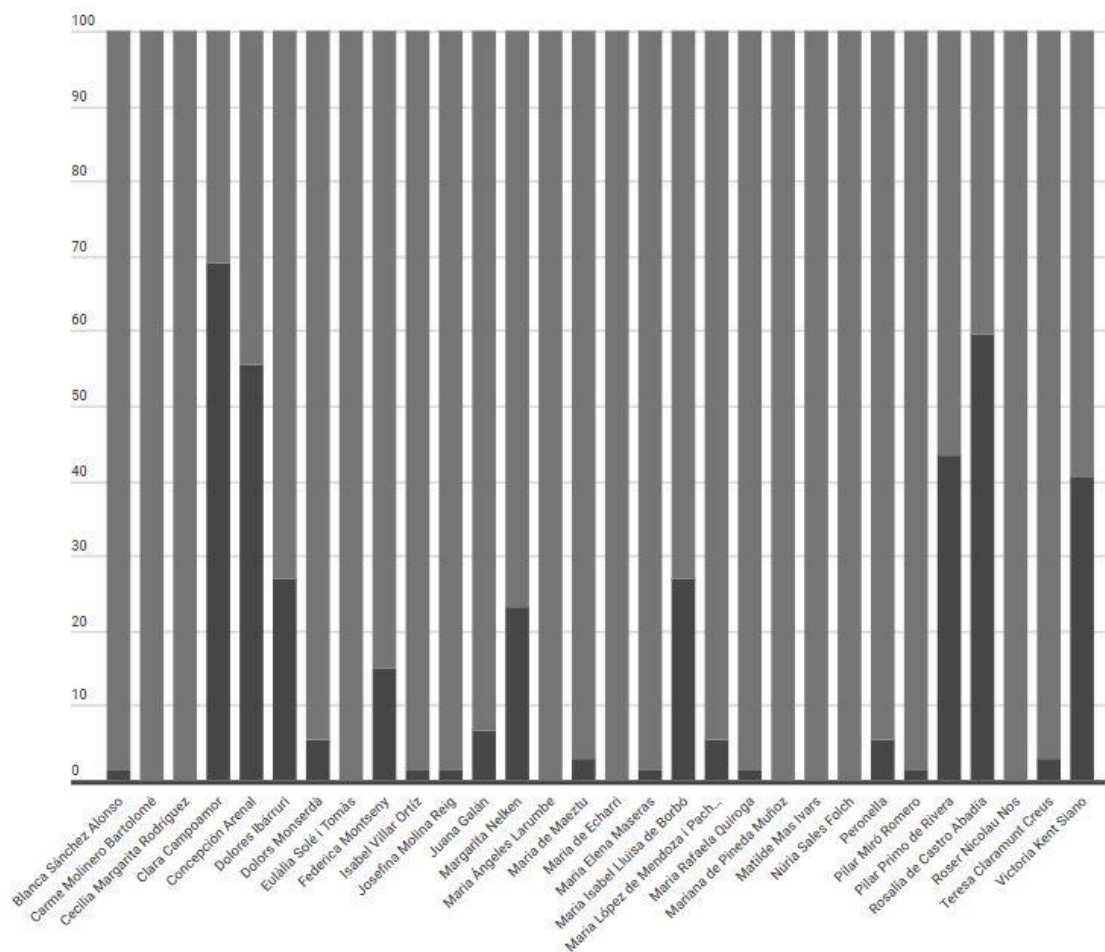

Gràfica 9: Falten dones al llibre de text?

Font: elaboració pròpia a partir dels resultats de l'Enquesta de Referents, 2021

Així, a més a més del desig de tenir més dones al llibre de text que, com hem dit abans, puga erradicar el gènere del subjecte històric, l'alumnat també és conscient de la mala praxis metodològica tant del llibre com del professorat. Els resultats sobre les dones que sí sorgeixen a l'actual llibre de text de Vicens Vives son seriosament dolents. La majoria de l'alumnat no coneix més que tres o quatre dones i, algunes d'elles no coneixen cap. Com podem veure a la gràfica, els resultats percentuals sobre personatges i referents històrics son molt baixos. Així, Clara Campoamor és la dona més coneguda per l'alumnat de 2n de Batxillerat enquestat de l'I.E.S. Broch i Llop amb un 68'9% del total, seguida per Rosalía de Castro amb un 59'5%, Concepción Arenal amb un 55'4% i Pilar Primo de Rivera i Victoria Kent amb un 43'2% i un 40'5% respectivament. Les dades de la resta de persones i personatges seleccionades no superen el 30% i, en molts casos ni el 5%.

De la mateixa manera, les dades son sempre a l'alça doncs no totes coneixen amb exactitud qui foren aquestes dones: "No recorde la professió però me sona (Clara Campoamor)", "És un col·legi (Concepción Arenal)", "Me suena (Dolores Ibárruri)", "Dona d'un rei (Juana Galán)", "Jutgessa (Margarita Nelken)", "Només sé que té un carrer (Rosalía de Castro)". O el cas de la secció lúdica a l'entrevista a F i E, on E havia d'explicar i F endevinar qui era Pilar Primo de Rivera:

Gràfica 10: A quina dona coneixes?

Font: elaboració pròpia a partir dels resultats de l'Enquesta de Referents, 2021.

E: Va ser un dictador entre 1800 i...? Va ser un dictador que durant la seua dictadura van haver dos etapes, el directori civil i el militar.

F: Primo de Rivera?

A.: Sí!!

Manuel: No és el dictador.

F.: És veritat, és Pilar.

(...)

F.: Per exemple, de Pilar Primo de Rivera no sabia el nom i va ser la dona del dictador, jo crec que algo d'importància i algo d'influència a un dictador sí que pot aportar. Que se'ns done eixa vista.

Entrevista a E i F, 2021, min. 01:40.

Així, l'opinió de l'alumnat davant aquesta manca de personatges femenins és més crítica que la de les entrevistes a les docents amb tant sols algunes poques excepcions resumides a la no modificació de la història. La idea equívoca de l'objectivitat i unicitat de la història recolzada per la meritocràcia masculina.

Crec que si la història és així no hi ha perque canviar-la. Com no fica per a la gent que no ho fique igual. Crec que no es pot fer un 50-50 d'homes i dones perque en epoques pasades la dona no tenia un "bon paper" per dir-lo així. Hi ha que ficar a les persones que més han marcat i han destacat. No hi ha que ficar dones per ficar.

Enquesta de Referents, 2021, núm.47.

Endemés, l'alumnat no sembla estar, tan sols, en profund desacord amb els llibres de text i el seu sistema de gènere desigual, com veiem, per exemple, a: “(per a canviar esta dinàmica el que hem de fer és) primer de tot, canviar els llibres de text, òbviament” (Entrevista a M i N, 2021, min.07:10). Sinó que també assenyalen al professorat, de totes i cadascuna de les assignatura, com a còmplice. Així, hi ha múltiples exemples on la culpa recau en el professorat per la seua incapacitat de trencar els patrons establerts pels llibres de text des de 1er de la E.S.O. fins a 2n de Batxillerat. L'alumnat denuncia els llibres i, a la vegada, la utilització d'aquests com a totalitat didàctica i no com a guia: “Agafen el llibre i diuen açò és el que vos teniu que estudiar i ja està”. (Entrevista a K i L, 2021, min.07:30).

Manuel: Què creieu que es deuria fer per poder aplegar a una real igualtat de gènere a les aules?

D: No conformar-se, la resposta de que és el temari no me serveix. Plantat! Es que com és possible que de 10 autors només se done a una dona?

C: Si en esta vida mos conformarem tant, les dones mai haguérem arribat a votar. Si ens haguérem conformat d'eixa manera ara mateixa no sabríem com estaríem, però va haver unes reivindicacions i va haver un “estic ací” i vull canviar-ho. I, per exemple, gràcies a ello les dones poden votar. Fer un canvi, un dir no me acostume a esto, és la programació, no puc fer res més.

Entrevista a C i D, 2021, min.05:50.

A més a més, també critiquen el masclisme amb el que el professorat estableix prioritats. Així: “la mestra ens sol manar exercicis (sobre les dones) i que jo sàpiga no ho ha preguntat mai en el examen”. (Entrevista a I i J, 2021, min.03:00). O “en els llibres de text lo que apareixen son homes i lo que va a selectivitat son homes. I com no se volen complicar la vida homes és lo que vas a donar” (Entrevista a K i L, 2021, min.07:00).

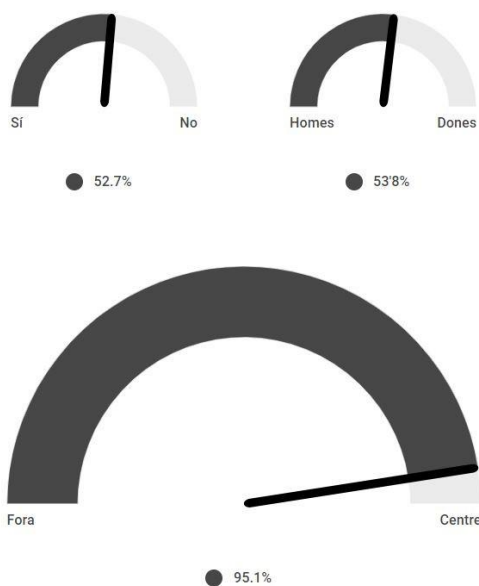
Tot i això, el problema de gènere va més enllà, no es queda tant sols a “no rebran la visibilitat que mereixen i poca gent les coneixerà” (Enquesta de Referents, 2021, núm.4.), que ja és prou dolent i important per si mateix; sinó que la manca de coneixements sobre la història recent de les dones provoca -segons el propi alumnat- una manca de referents i, per consegüent, una manca de futur. A raó d’açò, sorgeixen opinions com: “Ens pot fer tirar-nos a les xiques arrere a l'hora d'escollir una carrera o treball ja que no hi ha molts referents de dones que hagen triomfat en alts càrrecs, són casi tots homes” (Enquesta de Referents, 2021, núm.1.). O, “Quan intentes decidir el que vols estudiar, la majoria de vegades no tens ni idea de per on tirar, i, a més, si sols hi ha homes a qui podem agafar d'exemple, per intentar guiar-nos es crea certa desmotivació, sobre tot en xiques, ja que això et fa qüestionar-té si vals suficient o si aconseguiràs fer la carrera que decideixes” (Enquesta de Referents, 2021, núm.11.) En definitiva, el sostre de cristall i el síndrome de la impostora de primera mà.

Manuel: Quina conseqüència té per a vosaltres la desigualtat de gènere a les aules?

M: Pot ser creem més inseguretat perquè no tenim referents. Del que jo vull estudiar no se donen artistes, és com que ho veus més impossible perquè no t'ensenyen que hi ha dones que sí han pogut fer-ho. És això, inseguretat.

N: Del tema artística, el mateix, no hi ha moltes dones. I també recorde en física i química o més en ciències no recorde ningun nom d'alguna dona i era com un poc, no impossible que jo podria estudiar algo aixina, però no tindre ningun referent era algo estrany.

Entrevista a N i M, 2021, min. 06:35.

Gràfica 11: Tens algun referent? És homes o dona? L'has après dins o fora del centre?

Font: elaboració pròpia a partir dels resultats de l'Enquesta de Referents, 2021

De tal manera, com es veu a la gràfica anterior, l'educació no aconsegueix establir referents. Si és cert que els homes sí tenen més capacitat d'elecció i els resultats són millors, al cap i a la fi, les dades segueixen sent baixes. Així, doncs, tan sols el 52'7% de les enquestades de 2n de Batxillerat afirmen tenir un referent professional, del qual un 53'8% és masculí, tot i ser una enquesta de major participació femenina, com hem vist anteriorment.

Endemés, el problema augmenta quan es pregunta a eixe 52'7% on ha descobert al seu o a la seua referent. El 95'1% de

les enquestades afirma haver-ho trobat fora del centre. I augmenta, encara més, quan trobem que aquest percentatge del 4'9% representa a dos alumnes dones que tenen com a referents a homes, per una banda, Adam Smith i per l'altra Kant i Freud. Cal assenyalar que aquest és l'objectiu al qual arribar. L'educació pública ha de ser capaç d'erradicar el gènere del subjecte històric i de la realitat social, aconseguint que tant dones com homes es pugues vore referenciats per qualsevol gènere. Però, malauradament, la realitat no és aquesta. Els resultats mostren un greu problema de referent a l'educació pública. Els centres no són capaços d'orientar, guiar i referenciar a l'alumnat i, en major mesura, a les dones. Aquestes, davant la manca de referents femenins han de conformar-se amb els masculins o buscar-los fora.

1. El gènere fora de les aules. Conseqüències directes i indirectes d'una educació masclista

1.1. El sostre de cristall i altres conseqüències directes

El que es diu de que la majoria dels alts càrrecs de les empreses son homes, pues segurament si, pero ni hi ha cap tipus de impediment legal o institucional que no permeta a un dona a arribar a ixè càrrec.

Revisió de l'enquesta del *Col·lectiu Feminista de Castelló*, núm.47., 2021.

L'any 1978, durant un discurs sobre les aspiracions de les dones, l'escriptora estatunidenca Marilyn Loden anomenà, per primera volta, el terme *sostre de cristall*, relacionat al major grau de dificultat que tenen les dones d'aconseguir llocs directius a les empreses d'Estats Units. Deu anys després publicà el llibre *Feminine Leaderships or How to Succeed in Business Without Being One of the Boys*.

La importància d'encunyar aquest terme als anys 70 i 80 provocà estudis al respecte més enllà del mon capitalista estatunidenc. Així, a l'estat espanyol trobem treballs com els de (Burin 1996), (Sarrió et al. 2002) o (Guiraldo et al. 2006). Tots i cadascun d'aquests estudis treballen la precarietat laboral des d'una perspectiva de gènere, fent així possible la denúncia davant situacions de desigualtat sistemàtica de gènere i el descobriment d'altres conceptes de vital importància per erradicar la societat i l'economia patriarcal.

Així doncs, les opinions de l'alumnat queden avalades per estudis científics que demostren els obstacles davant els quals les dones han de lluitar per obtenir un mínim de reconeixement professional i econòmic. Així, quan parlem de sostre de cristall parlem d'un sistema de segregació vertical el qual impedeix a les dones dominar certs espais de treball com direcció i control.

A més a més, hi ha altres conceptes que, gràcies a l'estudi del sostre de cristall hem pogut conèixer més detalladament. Entre d'altres, trobem el *laberint de cristall*, el qual fa referència als obstacles que aquestes dones troben pel fet de ser dones durant la seua carrera professional i a la diferència de mèrits entre elles i ells, sent així un dels primers la manca de referents a l'educació. El laberint de cristall també està present a l'educació,

i en concret als llibres de text, doncs, com hem vist anteriorment, les dones necessiten més mèrits que els homes per poder entrar als llibres de text. Fins el punt d'estar, per ser dona, constantment demostrant la valia del seu reconeixement.

Jo crec que sí necessiten més representació però sense llevar el rigor històric, és a dir, jo pense que encara que històricament hagen estat rellegades a la llar, sí que deuria haver una major representació simplement per a inspirar a les nostres generacions.

Entrevista a I i J, 2021, min.04:10.

Així, com s'explica anteriorment, una opinió positiva amb intenció d'aconseguir igualtat entre homes i dones als llibres de text, cau al laberint amb l'acusació del perill de la pèrdua de rigor històric, el qual no ocorre amb la introducció sistemàtica masculina.

Endemés, trobem altres conceptes com *l'escalera de cristall*, la qual facilita als homes a establir espais de poder de professions històricament femenines, el qual no ocorre a la inversa. Aquest fet estableix les seues bases des de l'educació, doncs, com hem vist, els llibres de text oculten referents provocant la segregació professional del gènere, és a dir, la desigual distribució de gènere a distintes àrees laborals establint així, un *ghetto de vellut*, uns espais laborals per a homes i uns altres per a dones: “El fet de que no isquen quasi dones i se'ns ensenyen per a un futur pot causar inseguretats a les dones a l'hora de triar carreres. També, fa que soles es visibilitzen els hòmens i les dones no”. (Enquesta de Referents, 2021, núm.46.).

Gràfica 12: Percentatge total d'alumnat de nou ingrés per centres i sexe, curs 2019-2020.

Font: Igualtat en xifres, UJI. A partir de dades del Servei de Gestió de la Docència i Estudiants de l'UJI.

Finalment, s'ha d'afegir l'establiment dels rols de gènere que modifiquen l'actitud i els gustos de l'alumnat. Així, algunes alumnes ja expliquen que "La falta de referents pot provocar frustració en les dones perquè veuen que no poden arribar a llocs de poder (per exemple)" (Enquesta de Referents, 2021, núm.20.) o:

Lo primero que piensas es que no existían. Que no había mujeres que pintaban. Eso es lo primero que se te viene a la cabeza. Provoca que no tengamos referentes femeninos. Hay muchos masculinos, pero no tenemos referentes femeninos en la pintura o en la escultura. Eso puede provocar que no nos queramos dedicar a ello porque creemos que no es para nosotras, que es algo más masculino.

Entrevista a A i B, 2021, 06:30.

D'altra banda, el *síndrome de la impostora*, descobert a 1978 per les psicòlogues clíniques franceses Pauline Clance i Suzanne Imes, és un dels fenòmens produïts per la desigualtat i el reforçament dels rols de gènere a l'educació i a la societat (Clance Rose i Imes Ament 1978). Per exemple, a l'UJI a 2014 hi ha una igualtat real de gènere de doctores contractades amb un 50% però les titulars baixen el seu percentatge fins al 40% i les catedràtiques s'afonen fins el 19%. De la mateixa manera, el personal ajudant investigador a la Facultat de Ciències Humanes i Socials té un 63% de representació femenina mentre el personal investigador tan sols conté el 41%; o les directores de departament tan sols representen el 37% del total (UJI 2014). Aquest fenomen impedeix el reconeixement personal d'un càrrec o un espai professional i explica el sentiment d'inferioritat davant els companys de treball (Catalunya 2020) i també està present a les ments de l'alumnat:

Té de conseqüència la falta de referents per a futures dones estudiants y perquè suposta l'idea de que les dones són menys capaços en alguns àmbits educatius o laborals.

Enquesta de Referents, 2021, núm.44.

La percepció de que les dones no són igual de capaces d'arribar on els homes han arribat, i per tant es cree una forma de veure les capacitats de les dones com a limitades.

Enquesta de Referents, 2021, núm.47.

En resum, l'educació, i en concret els llibres de text, son l'inici de la desigualtat de gènere al mon laboral i professional. El poc espai del que disposen els personatges femenins provoca, com ben be explica el propi alumnat, una manca de referents i ideals que perpetuen els rols de gènere sexistes tant a les universitats (Díez Gutiérrez, Terrón Bañuelos i Anguita Martínez 2009 ; Gallego Morón i Matus-López 2018 ; Matus-López i Gallego Morón 2015) com a l'economia en general (Carrasco 2006). Aquests no sols marquen el sentiment d'inferioritat de tot un gènere sinó que, indirectament, eduquen als joves des de la superioritat. Així, de la mateixa manera que una dona es creu inferior degut a que cap avantpassada seua ha aconseguit el prestigi professional, un home no dubta inconscientment de la seua superioritat de gènere. Aquest sentiment diferencial, no sols es representa a l'elecció professional de l'alumnat o a l'èxit posterior d'aquest, sinó que provoca la identificació del gènere masculí amb la violència i la força sistemàtica. La construcció del gènere masculí, com explicà al 1981 Susan Brownmiller, provoca a través del sentiment de superioritat, un sistema de control quotidià establert a la violència i la força que provoca, diàriament, centenars d'abusos sexuals i violacions (Brownmiller 1981).

3.2. Millores i reptes des de 1974 fins 2021

No creo que sea necesario exigir a alguien que vive conmigo a que haga su parte de tareas de casa. En caso de que me case y sea con un hombre cada uno hace las tareas que le tocan, no vive en un hotel.

Revisió de l'enquesta del *Col·lectiu Feminista de Castelló*, 2021, núm.8.

El moviment feminista durant la transició espanyola fou indispensable i heterogeni. Davant demandes concretes com l'amnistia el moviment semblava unit, però, en realitat, tot inici compren conflictes. Així, a Castelló nasqué, oficialment al 27 de maig de 1976 un xicotet cercle femení del moviment d'autoconsciència feminista radical espanyol o feminisme de segona via. Burgeses per a uns i comunistes radicals per a altres, el *Col·lectiu Feminista de Castelló* va conviure a la Galeria Cànem de Castelló amb independència política i de manera clandestina treballant, resumidament, per la supressió del gènere i la família, per l'amnistia política i per educar a les dones castellonenques en sexualitat i política.

D'altra banda, al 1969 es creà, de la mà del sociòleg i polític valencianista Vicent Pitarch i Almela, el programa radiofònic *Nosaltres els Valencians a Ràdio Popular de la Plana*, l'actual *COPE Castelló*. El programa tingué com a objectiu apropar el valencianisme cultural i polític a la totalitat de la població de la província de Castelló. Així, ambdós moviments, el valencianisme castellanenc i el feminisme radical, trobaren espais d'unió a la clandestinitat dels anys 70 i 80. Aquests cercles entraren en contacte i es nodriren l'un de l'altre a parts iguals. Bon exemple d'aquesta unió és al 23 de gener de 1975 quan el programa radiofònic va fer públic els resultats d'una enquesta doble a 93 estudiants castellanencs del C.O.U. d'entre 16 i 18 anys. L'enquesta establia les seues bases entre la llengua i el feminisme. Així, la primera part és sobre l'ús del valencià i la segona sobre els moviments d'alliberament de la dona (*Nosaltres els Valencians 1974*).

D'aquesta manera, amb una mostra de 60 resultats, l'enquesta del clandestí *Col·lectiu Feminista de Castelló* reviu al 2021 amb l'objectiu de conèixer quins canvis ha aconseguit el feminisme en la percepció de la joventut després de quasi 50 anys i, sobre tot, establir els reptes que encara hi ha que assolir i conèixer la relació que poden tenir aquests reptes amb la marginació sistemàtica de les dones als continguts de l'educació actual. En definitiva, conèixer la relació entre el problema de referents i la perspectiva feminista individual de les joves. Endemés, cal destacar la intencionalitat que hi ha a l'hora de mostrar el canvi de paradigma i llenguatge durant aquests quasi 50 anys. Així, es repartí a l'estudiantat la transcripció íntegra de l'enquesta, tal i com ho van fer les companyes del *Col·lectiu Feminista de Castelló* al 1974, sent nosaltres conscients del distint context que visqueren elles i amb l'objectiu d'aconseguir testimonis crítics davant el llenguatge o les preguntes forçament antiquades per a la societat jove de 2021.

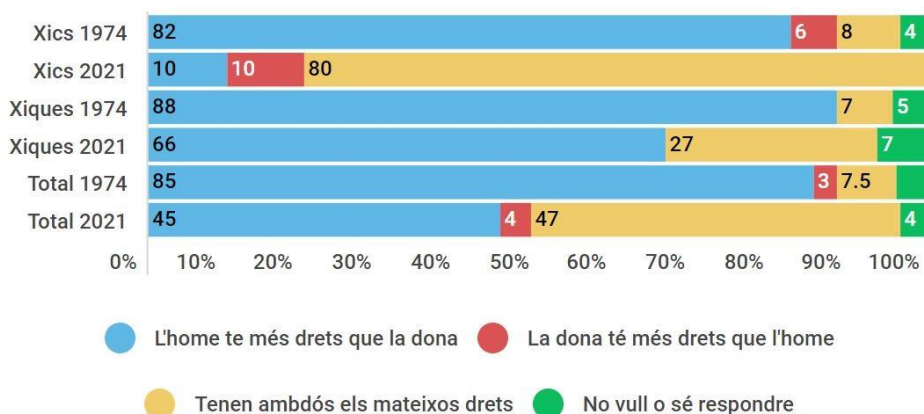
Per començar, cal ressaltar la diferència percentual de participació respecte al gènere entre l'enquesta de 1974 i la del 2021. Mentre que al 1974 els homes representen un 53'8% dels enquestats, a 2021 el valor disminueix fins el 38%. De la mateixa manera, l'enquesta sobre referents de 2021 representà un 47% d'homes, pel que, podem concloure que la participació masculina ha disminuït tant amb els anys com amb la temàtica.

Gràfica 13: Què opines dels moviments d'alliberament de la dona?

Font: elaboració pròpia a partir dels resultats de la revisió de l'Enquesta del Col·lectiu Feminista de Castelló, 2021.

En primer lloc, està la gran diferència entre homes i dones respecte al feminisme. Mentre que elles han augmentat clarament la seua perspectiva de gènere, ells no ho han fet. És cert que el recolzament segueix sent major però la repulsa ha augmentat. No s'ha aconseguit fer partícip als joves dintre del feminisme. L'equidistància ja no existeix, o s'està a favor, o s'està en contra. A més a més, *“el concepto “feminismo” aún genera ciertas reticencias y no es tan cercano al colectivo joven como lo es la igualdad de género”* (Clavería 2021, p. 261). El terme feminisme està malinterpretat i es relaciona directament amb els moviments d'esquerra, provocant rebuig per part de la població que sí recolza la lluita.

Gràfica 14: Actualment, en la nostra societat, l'home i la dona tenen de fet els mateixos drets?

Font: elaboració pròpia a partir dels resultats de la revisió de l'Enquesta del Col·lectiu Feminista de Castelló, 2021.

En segon lloc, els resultats negatius pel que fa a l'alumnat masculí respecte al gènere es comprenen davant la distinta percepció de la realitat que tenen les dones i els homes. Mentre que elles pensen que la societat segueix sent masclista, ells creuen que ja no hi ha

desigualtat. Així, al 2021 tan sols el 10% dels joves pensen que l'home té més drets que la dona en detriment del 66% de dones. Aquesta mostra exemplifica a la perfecció la distància real de consciència de gènere entre homes i dones a la joventut i el fracàs de l'educació pública per establir una educació feminista igualitària per ambdós sexes. “El sexismo moderno tiene tres componentes: niega que persista la discriminación contra las mujeres, critica las protestas que genera esta discriminación y se opone a las políticas destinadas a corregirla” (Clavería 2021, p. 266).

Considere que el feminisme actual ha evolucionat negativament, fins el punt de tornar-se un moviment excessivament agressiu que s'ha allunyat dels seus ideals inicials, reivindicant un hembrisme que únicament està accentuant les diferències entre homes i dones.

Revisió de l'enquesta del *Col·lectiu Feminista de Castelló*, 2021, núm.37.

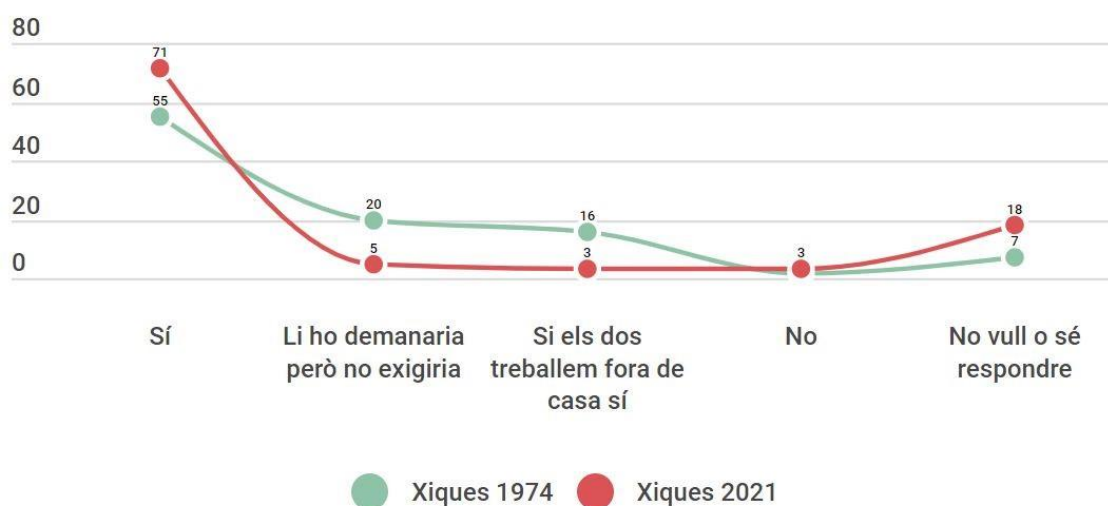
En tercer lloc, hi ha les conseqüències directes de la inexistència de perspectiva de gènere entre els joves. Tot i tenir, com s'ha vist abans, una majoria juvenil a favor del feminisme amb un 66% del total, la realitat social no demostra el mateix. Així, endemés de la distinta visió dels drets entre homes i dones també trobem, com a exemple de la manca de perspectiva de gènere, els dolents resultats al respecte de la vida personal. Així doncs, el 24% dels joves afirmen que sí els molestaria estar amb una dona activa en la defensa del feminisme. Mentre que el 43% creuen que no, però no ho saben segur. Tan sols un 33% dels joves enquestats a 2021 responen, fermament, que no els hi molestaria. Aquests resultats són, personalment, els vertaders valors al respecte del suport o rebuig dels joves al moviment feminista

Gràfica 15: Si ixes amb una xica i és especialment activa en la defensa del feminisme i l'emancipació de la dona, creus que podria causar-té alguna molèstia?

Font: elaboració pròpia a partir dels resultats de la revisió de l'Enquesta del *Col·lectiu Feminista de Castelló*, 2021.

El 67% dels joves no estan del tot d'acord amb la suposada activitat feminista de la seua parella. I, malauradament, el 24% del total, un 20% més que a 1974, està certament segur de les dolentes conseqüències d'aquesta activitat. En resum, el sexisme tradicional està obsolet però ha donat pas al sexisme modern. Com explica Faludi a 1991, “la igualtat sexual ja és un fet, el feminisme és cosa del passat” (Faludi 1991); els joves ja no rebutgen aspectes com les tasques de la llar o el treball femení sinó que neguen la persistent discriminació de gènere i, per consegüent, estan en desacord amb gran part del moviment feminista. Així, “*Hoy como ayer uno de los principales problemas del feminismo continúa siendo el de hacer visible e injusta esta desigualdad para la mayor parte de la opinión pública*” (de Miguel Álvarez 2008, p. 35).

Gràfica 16: Si té cases, penses exigir al teu marit que t'ajudi en les faenes de casa?

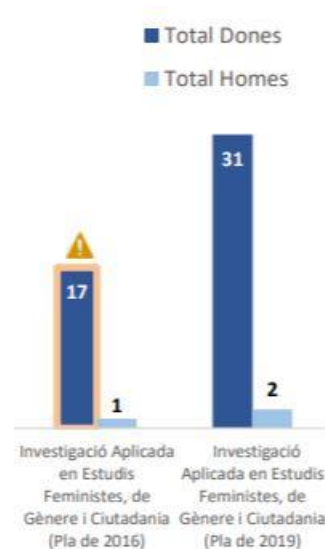
Font: elaboració pròpia a partir dels resultats de la revisió de l'Enquesta del Col·lectiu Feminista de Castelló, 2021.

Per acabar, en quart lloc, està l'exemple de la millora de la consciència feminista per part de les joves en detriment dels seus companys masculins. A més a més de l'augment del recolzament dels moviments d'alliberament de la dona amb un 98% de les enquestades, aquestes, a diferència dels xics, són coherents amb les preguntes socials i personals. Endemés, elles també lideren la formació feminista, el qual les fa, en un futur, ser més

conscients i crítiques amb el sistema com es veu a la gràfica 17. Així, trobem el cas de l'última pregunta de l'enquesta, on, com es veu a la gràfica 16, el 71% de les joves asseguren, en un futur, exigir al seu marit ajudar a les faenes de casa, l'11% no ho faria o té dubtes i condicions, i el 18% de les enquestades es neguen a respondre perquè:

- Donen per fet que tots son heterosexuales, invisibilitzant les altres orientacions sexuals.
- Donen per fet que tots ens anem a casar-nos.
- Donen per fet que les tasques de la casa son responsabilitat únicament de les dones i que són els homes qui tenen 'opció d'ajudar o no segons els avellisca.
- Dona per fet que l'home per "ajudar" a casa ha d'estar disposat a fer-lo.
- Dona per fet que anem a tindre fills.

Revisió de l'enquesta del *Col·lectiu Feminista de Castelló*, 2021, núm.9.

Gràfica 17: Percentatge total d'alumnat matriculat als màsters en estudis de gènere a l'UJI, curs 2019-2020.

Font: Igualtat en xifres, UJI. Elaboració a partir de dades del Servei de Gestió de la Docència i Estudiants de l'UJI.

Per tant, certament, aquesta qüestió, més enllà dels resultats, serveix, de manera qualitativa, per comprendre el canvi generacional de les alumnes. Elles son més crítiques i coherents que ells a l'hora d'analitzar i atacar l'actual societat masclista (Clavería 2021).

Si jo tinguera que exigir al meu marit que netejara, de pas, li demanaria el divorci.

Revisió de l'enquesta del *Col·lectiu Feminista de Castelló*, 2021, núm.38.

4. Propostes i accions de millora educativa respecte al gènere

4.1.El canvi generacional i l'acció positiva

Tal i com diu l'estudiant Y "Si tan sols canviem les editorials i els manuals de text no és suficient [...] Necessitem una transformació més profunda que ha de començar amb els nous formadors" (Entrevista a Y, 2021, min.16:10). El canvi generacional sembla ser el punt més important per aplegar a una real igualtat de gènere a les aules. Gràcies a la distància real entre instituts i universitats, les noves generacions de formadores, a diferència de les actuals docents, tenen a la seua motxilla d'aprenentatge més coneixement sobre la perspectiva de gènere i el feminisme degut a l'èmfasi universitari dels últims anys (Colás Bravo i Bolaños Muñoz 2010). Així, com hem vist anteriorment l'alumnat denuncia tant el contingut dels llibres com l'ús que fan d'aquests les docents. A les entrevistes i a les enquestes podem veure com gran part de l'alumnat veu en aquests bones intencions però males accions. L'alumnat, davant la passivitat del professorat d'atacar i canviar els continguts establerts per les editorials i el currículum, es veu obligat a treballar de manera independent. Així, aquestes es nodreixen de continguts a les xarxes socials i a internet de comunicadores, creadores de contingut i divulgadores de tot tipus. En aquests espais troben, ja no tan sols continguts més interessants per a elles, sinó perspectives més igualitàries amb les que veure's representades. D'aquesta manera, internet ha capgirat la influència de les joves i ha mostrat la dificultat que té actualment l'educació pública per crear identitats, gustos, passions i referents. Afortunadament, la societat ens empenta. Un bon exemple d'aquesta tendència hi és a la gràfica de procedència de referents, on tan sols el 5% de l'alumnat ha descobert el seu referent a les aules; o a la creació de plataformes pròpies d'aprenentatge i divulgació independent com @LaRoldana o @femart__, al qual pertanyen alumnes de 2n de Batxillerat Artístic de l'I.E.S. Broch i Llop de Vila-real, i que té com a objectiu formar-se a la història d'artistes influents i oblidades per la societat.

Manuel: I ja per acabar, com creus que es podria aplegar a la igualtat de gènere als llibres de text?

Z: En molt de temps. Les coses i les mentalitats, com deia Bordell, que som bressols de llarga durada, per tant, no es canvien d'un dia per un altre. Si podem canviar la mentalitat de la gent que hi ha hui en dia quan siguem majors podran canviar la mentalitat dels més joves i en un parell de generacions

podrien canviar-se. Que no està mal que les coses canvien en una generació o dos. I bàsicament, qui ho tenen que fer, jo els ho dic a les meues alumnes, que no esperen que els homes canvien que tenen que ser elles les que facen canviar els homes, no nos enganyem.

Entrevista a Z, 2021, min.11:00.

Tanmateix, el canvi generacional no és l'únic punt a tractar. Aquesta investigació assenyala la manca de personatges femenins que hi ha actualment a l'educació pública i, en concret, a Història d'Espanya de 2n de Batxillerat i denuncia les conseqüències directes i indirectes que sosté aquesta desigualtat. A raó d'açò, cal establir un procés de canvi de discurs històric. Cal fer realitat l'eliminació del gènere històric el qual actualment queda establert com a masculí. Així, com ja es du a terme al món laboral o a la política, l'acció positiva és el primer pas a establir per a equilibrar el pes dels dos gèneres i, posteriorment, treballar per eliminar-lo del discurs. Així, és una ferramenta per erradicar un fenomen més profund que la desigualtat de tracte o el principi d'igualtat d'oportunitats (Barrere Unzueta 2003). Ha de ser temporal i preestablir sempre una futura revisió normativa del problema tractat (Fernández Chacón 2014).

D'aquesta manera, cal que tant el professorat com l'alumnat siguin crítics amb la desigualtat de gènere a les aules per forçar l'establiment d'un pla d'acció positiva als continguts dels materials didàctics. Les docents tenen a les seues mans fer plans independents d'acció positiva, sense comptar amb les editorials, obligant així a aquestes a respectar l'actual normativa d'igualtat de gènere.

4.1.Fer pública l'educació pública. Consens polític i responsabilitats legals

L'acció positiva són mesures establertes per a erradicar la desigualtat contra grups històricament discriminats. Són mesures temporals on l'objectiu no és altre que equilibrar el grau de desigualtat. Per aconseguir la igualtat real cal afegir a les mesures d'acció positiva una normativa ferma i una societat que tinga els valors morals i els coneixements pertinents per comprendre i lluitar per aquesta igualtat. Així doncs, a banda del canvi generacional i la progressiva intrusió de personatges femenins als continguts, per aconseguir establir un subjecte històric sense gènere cal una normativa i un cos que ho regule.

A l'actualitat existeix, des de 2015, un pla de consens polític anomenat l'Agenda 2030 on, les Nacions Unides intentaren donar solució a problemes de sostenibilitat i prosperitat econòmica, social i ambiental dels 193 estats membres d'arreu del món gràcies a 17 objectius de desenvolupament sostenible (Matiz Camacho 2015). Així, dins d'aquests 17 objectius trobem, entre d'altres: l'educació de qualitat i la igualtat de gènere. Els quals pretenen: en primer lloc, garantir una educació inclusiva, equitativa i de qualitat i promoure oportunitats d'aprenentatge; i en segon lloc, aconseguir la igualtat de gènere i atorgar poder a totes les dones (Palacián de Inza 2019). Amb l'objectiu de "no deixar a ningú enrere" (Rodríguez Manzano 2019), l'Agenda 2030 mostra un precedent de consens polític on, queden clars els objectius però no les normes a seguir. Tanmateix, és un primer pas per establir consens i responsabilitats: "*Las comunidades científica, académica, artística, intelectual en suma, deben dejar de ser espectadores impasibles de lo que acontece y deben "convertirse en actores y protagonistas de las transformaciones que con tanto apremio se requieren"*" (Mayor Zaragoza 2015).

Per consegüent, a l'estat espanyol existeix, des del 22 de març de 2007 la *Llei Orgànica 3/2007, per a la igualtat efectiva de dones i homes* la qual sí regula les bases d'una igualtat educativa de gènere.

El sistema educativo incluirá entre sus fines la educación en el respeto de los derechos y libertades fundamentales y en la igualdad de derechos y oportunidades entre mujeres y hombres.

Asimismo, el sistema educativo incluirá, dentro de sus principios de calidad, la eliminación de los obstáculos que dificultan la igualdad efectiva entre mujeres y hombres y el fomento de la igualdad plena entre unas y otros.

Llei Orgànica 3/2007, art.23.

En concret, els objectius del pla estratègic de la llei d'igualtat al respecte de l'educació estableixen les següents bases:

1. *Garantizar que el profesorado, así como los trabajadores y trabajadoras de la enseñanza Formal y No Formal, reciban la formación adecuada, tanto inicial como continua, en coeducación, prevención de violencia de género, e igualdad de oportunidades entre hombres y mujeres.*
2. *Promover la presencia equilibrada de mujeres y hombres en los órganos dirección, participación y toma de decisiones del sistema educativo.*

3. *Implementar la coeducación en los proyectos educativos de centro educando en igualdad.*
4. *Promover el uso de un lenguaje no sexista.*
5. *Prevenir y actuar contra la violencia de género en todos los tramos de la educación.*
6. *Potenciar la integración de la perspectiva de género en las actividades deportivas.*
7. ***Garantizar que los libros de texto y los materiales educativos se elaboren y editen respondiendo a criterios de igualdad y no discriminación, incorporando la visión y las aportaciones realizadas por las mujeres en todos los contenidos escolares y académicos.***
8. *Promover la presencia de asignaturas y contenidos específicos en todos los tramos escolares y universitarios, que aborden la igualdad entre hombres y mujeres, las relaciones afectivo-sexuales y la prevención de la violencia, desde la perspectiva de género.*
9. *En el marco de la atención a la diversidad, prestar una atención específica a los colectivos de niñas y mujeres que se encuentren en situación de mayor vulnerabilidad por sufrir una doble discriminación por su situación de discapacidad, pertenencia a minorías étnicas, migración o exclusión social.*
10. *Desde el marco de los principios democráticos de la Constitución y la Declaración Universal de los Derechos Humanos, y teniendo en cuenta la creciente diversidad cultural del alumnado, garantizar una educación para la igualdad y desde la igualdad entre hombres y mujeres.*
11. *Adaptar los programas de educación de adultas a los nuevos perfiles y necesidades de las destinatarias como mujeres inmigrantes.*
12. *Fomentar el diseño y realización de programas de orientación no sexista que promuevan la elección de estudios de forma no discriminatoria.*
13. *Gestionar los Centros Educativos con criterios de conciliación de la vida laboral y personal.*
14. *Incorporar la perspectiva de género en los procesos de evaluación del sistema educativo.*

(Vieites 2009, p. 34)

A l'actualitat, distem molt encara de tots aquests punts. Les editorials son, com s'ha vist a la gràfica dels llibres de text, les principals distribuïdors de material didàctic i a raó d'açò les principals causants d'aquesta desigualtat. La majoria del professorat segueix utilitzant els llibres de text per comoditat, tot i no estar del tot d'acord amb el contingut que mostren. Afirmen que aquests son necessaris per a l'alumnat i que utilitzats com a guia milloren l'aprenentatge. Tanmateix, l'alumnat és més crític amb el material didàctic i es mostra en desacord amb aquesta afirmació. Per tant, tant sols queda canviar el pla de treball de les editorials o prescindir d'elles. Al cap i a la fi, és xocant la persistència, per part del professorat, de recolzar la intromissió de les empreses privades a l'educació pública fins el punt de definir-les com a necessàries i primordials per a l'aprenentatge. Altrament, i allunyant-nos del debat sobre el llibre de text, qualsevol material didàctic de l'aula ha d'estar degudament regulat. Així doncs, s'ha comprovat que el llibre de text d'Història d'Espanya de 2n de Batxillerat de Vicens Vives, com possiblement la resta dels seus competidors, no respecta la legalitat vigent pel que deuria ser immediatament

revisat, actualitzat i, si cal, retirat. Així doncs, tan sols existeixen dos possibles solucions al problema: o eliminem del tot el sistema d'educació mixta amb la intromissió de les editorials i elaborem els nostres propis materials didàctics, o demanem responsabilitats a les editorials per a que respecten la llei vigent d'igualtat de gènere i canvien d'arrel la totalitat del material didàctic.

Per acabar, com s'ha vist a la investigació, el sistema educatiu no estableix la igualtat efectiva d'oportunitats entre homes i a dones ja que elles reiteren la dificultat adient que tenen per definir el seu futur degut a la marginació de referents del seu gènere. A més a més, pel que fa directament a l'editorial, l'article respon a l'obligatorietat del sistema educatiu d'eliminar qualsevol obstacle que dificulti la igualtat efectiva entre homes i dones. Així doncs, l'educació pública ha d'eliminar d'immediat la utilització d'aquest material didàctic de les aules per ser l'obstacle principal de la desigualtat de gènere a les aules. Aquest llibre no és que no fomenti la igualtat entre homes i dones sinó que, fins i tot, discrimina i margina tant el passat com el futur de tot un gènere. En definitiva, recull el llenç d'un currículum en blanc i li pinta un gènere: el masculí.

Conclusions

De manera detallada, la investigació ha establert les potes d'un problema d'identitats i referents de les joves vila-realenques de 2n de Batxillerat de l'I.E.S. Broch i Llop a 2021. Aquest projecte pot extrapolar les seues conclusions a la majoria dels instituts públics del país on podem trobar les mateixes bases: un llibre discriminatori i masculista, un professorat conscient però passiu i un alumnat actiu i crític.

D'aquesta manera, en primer lloc trobem que el llibre d'Història d'Espanya de 2n de Batxillerat de Vicens Vives no respecta ni els Objectius de Desenvolupament Sostenible de l'Agenda 2030 de les Nacions Unides ni la Llei d'igualtat de gènere del març de 2007 per ser un obstacle discriminatori per a les alumnes. Cal alçar la veu per retirar-lo i investigar la resta de llibres que, possiblement, no respecten aquesta llei, per, consegüentment establir un vertader cos que regule els continguts didàctics tant d'editorials com de proves com l'EVAU, oposicions, etc. I, per acabar, replantejar-nos el pes que tenen actualment els llibres de text a dintre de l'educació pública i les conseqüències socials i econòmiques que pot tenir.

En segon lloc, cal educar al professorat en perspectiva de gènere doncs aquest sembla ser conscient del problema però segueix passiu davant d'aquest. Així, l'alumnat rep per part del professorat dos vies oposades. D'una banda, la via teòrica de la necessitat del feminisme per a una realitat igualitària entre homes i dones. I, d'altra banda, la via pràctica de la realitat a l'aula i la utilització sistemàtica dels continguts masculistes establerts per les editorials. La lluita no aterra i les accions es queden en simples anècdotes. Tant de bo, la diferència real entre els instituts i les universitats, de la que es parla a la investigació, provoque que el nou professorat no necessite aquest canvi de perspectiva.

I, en tercer i últim lloc, cal escoltar molt més a l'alumnat ja que és aquest qui rep el mal ús de l'educació pública. Al cap i a la fi, totes i cadascuna de les mesures educatives recauen en elles. Problemes com la manca de personatges femenins té més conseqüències per a elles del que ens pensem. Com s'ha demostrat a la investigació, la passivitat social i legal davant situacions injustes com aquesta agreugen -no solament la desigualtat educativa entre homes i dones- sinó l'aparició de nous talents a distints camps professionals o l'èxit d'aquests; a la vegada que, socialment, estableixen nous rols de

gènere que -inconscientment- recolzen la superioritat moral i intel·lectual dels homes davant les dones i reforcen situacions i accions violentes davant tot un gènere silenciats i acorralats des de l'arrel de les aules.

Bibliografía

Baldó Lacomba, M., 1999. La població de la Universitat de València al segle XX. A: *Saitabi: revista de la Facultat de Geografia i Història*. núm. 49, p. 17-60. ISSN 0210-9980. DOI 10.7203/saitabi..6097.

Barrere Unzueta, M., 2003. La acción positiva: Análisis del concepto y propuestas de revisión. A: *Cuadernos electrónicos de filosofía del derecho*. núm. 9, p. 3-29. ISSN 1138-9877.

Brownmiller, S., 1981. *Contra nuestra voluntad*. Madrid: Narcea.

Burin, M., 1996. *Género, psicoanálisis y subjetividad: Una hipótesis de género: el techo de cristal en la carrera laboral*. Paidós.

Carrasco, C., 2006. La economía feminista: una apuesta por otra economía. A: *Estudios sobre género y economía*. p. 29-62.

Catalunya, U.O. de., 2020. El síndrome del impostor. A: *Capital Humano: revista para la integración y desarrollo de los recursos humanos*. núm. 350.

Clance Rose, P. i Imes Ament, S., 1978. The imposter phenomenon in high achieving women: Dynamics and therapeutic intervention. A: *Psychotherapy: Theory, Research & Practice*. Vol. 3, núm. 15, p. 241-247.

Clavería, S., 2021. La actitud de la juventud hacia la igualdad de género. A: M.T. Pérez Díaz, ed., *Informe Juventud en España 2000* [en línia]. INJUVE. Madrid: Ministerio de Derechos Sociales y Agenda 2030, p. 464. ISBN 8085889153. Disponible a: http://www.adolescenciayjuventud.org/informate/coleccion-documentos/ampliar.php/Id_contenido/126890/%0Ahttp://www.injuve.es/sites/default/files/IJE2012_0.pdf%0Ahttps://www.cambridge.org/core/product/identifier/CBO9781107415324A009/type/book_part.

Colás Bravo, P. i Bolaños Muñoz, L.M., 2010. Educación Inclusiva en género: Aplicaciones en la práctica. A: *Revista Educação, Artes e Inclusão*. Vol. 1, núm. 3, p. 61-77.

De Miguel Álvarez, A., 2008. Feminismo y juventud en las sociedades formalmente igualitarias. A: *Revista de Estudios de Juventud*. Vol. 83, p. 29-46.

Díez Gutiérrez, E.J., Terrón Bañuelos, E. i Anguita Martínez, R., 2009. Percepción de las mujeres sobre el “techo de cristal” en educación. A: *Revista interuniversitaria de formación del profesorado*. Vol. 64, p. 27-40.

Eiros, N. i Pipkin, D., 2000. Universidades e Institutos. Conflictos subyacentes a través de los Planes y Programas de Estudio de Historia. A: *Clio y asociados: La historia enseñada*. Vol. 5, núm. 2362-3063, p. 9-24.

Elliot, J., 1993. *El cambio educativo desde la investigación-acción*. Madrid: Morata.

Escobedo Peiro, P., Sales Ciges, A. i Traver Martí, J., 2017. La voz del alumnado: su silencio y la cultura profesionalista. A: *Educación XXI* [en línea]. Vol. 20, núm. 2, p. 299-318. DOI 10.5944/educXX1.1. Disponible a: <http://revistas.uned.es/index.php/educacionXX1/article/view/19045/18915>.

Faludi, S., 1991. *Reacción. La guerra no declarada contra la mujer moderna*. Barcelona: Anagrama.

Fernández-Coronado González, R. i González Sanjuán, M. *Mujeres y hombres en la Universitat de València* [en línea]. València: Universitat de València. Disponible a: http://cedoc.inmujeres.gob.mx/documentos_download/MHM_2017.pdf.

Fernández Chacón, I., 2014. Acción positiva vs. discriminación positiva. A: *Historia Iuris: estudios dedicados al profesor Santos M. Coronas González*. Vol. 1, p. 619-639.

Gallego Morón, N. i Matus-López, M., 2018. Techo de cristal en las universidades españolas. Diagnóstico y causas. A: *Profesorado: Revista de curriculum y formación del profesorado*. Vol. 22, núm. 3, p. 209-229.

García-Albacete, G., 2018. El año de las mujeres. A: A. Penadés, ed., *Informe sobre la Democracia en España*. Madrid: Fundación Alternativas,

Guiraldo, C. et al., 2006. *Mujeres y liderazgo. Claves psicosociales del Techo de Cristal*. Madrid: Sanz y Torres.

Kruger, J., 1999. Unskilled and Unaware of It: How Difficulties in Recognizing One's Own Incompetence Lead to Inflated Self-Assessments. A: *Personality and Social Psychology*. Vol. 6, núm. 77, p. 1121-1134.

Latorre, A., 2005. *La investigación-acción. Conocer y cambiar la práctica educativa*. [en línea]. Barcelona: Editorial Graó. ISBN 9788478272921. Disponible a: <https://www.uv.mx/rmipe/files/2019/07/La-investigacion-accion-conocer-y-cambiar-la-practica-educativa.pdf>.

Loste Rodríguez, M.A., 1995. Las unidades didácticas en el currículo de Ciencias Sociales en la ESO. A: *IBER: Didáctica de las ciencias sociales, geografía e historia*. Vol. 4, núm. 1133-9810, p. 7-16.

Mainer, J., 1995. ¿Nuevos libros para reformar la enseñanza? Apuntes sobre los textos escolares de Ciencias Sociales para la Secundaria Obligatoria. A: *IBER: Didáctica de las ciencias sociales, geografía e historia.1*. p. 87-104.

Martínez González, R.-A., 2007. *La investigación en la práctica educativa: Guía metodológica de investigación para el diagnóstico y evaluación en los centros docentes* [en línea]. Madrid: Publicaciones MEC. ISBN 978-84-369-4440-2. Disponible a: <https://sede.educacion.gob.es/publiventa/PdfServlet?pdf=VP12309.pdf&area=E>.

Matiz Camacho, H., 2015. La Universidad y la Agenda 2030. A: *Revista de Tecnología*. Vol. 16, núm. 2, p. 5-8.

Matus-López, M. i Gallego Morón, N., 2015. Techo de cristal en la Universidad. Si no lo veo no lo creo. A: *Revista complutense de educación*. Vol. 26, núm. 3, p. 611-626.

Mayor Zaragoza, F., 2015. Universidades y ODS. A: *e-dhc*. núm. 5, p. 8-11.

Palacián de Inza, B., 2019. ¿Qué son los ODS? A: *Instituto Español de Estudios Estratégicos*. p. 1-13.

Perelló Tomás, F., 2013. *Asimetrías de género en la Universitat de València* [en línea]. València: Universitat de València. ISBN 9788578110796. Disponible a: https://www.uv.es/igualtat/actualitat/actualitat2013/informes/AGU_INFORME_DEFINITIVO_revisado_castellano_def.pdf.

Pérez de Lara Ferré, N., López Carretero, A. i Arnaus i Morral, R., 1998. El silencio y la palabra: reflexiones en torno a función docente y género. A: *Educación*. núm. 22-23, p. 189-194. ISSN 0211-819X. DOI 10.5565/rev/educar.356.

Rodríguez Manzano, I., 2019. Agenda 2030 e igualdad. A: *Política Exterior*. Vol. 33, núm. 190, p. 84-91.

Sarrió, M. et al., 2002. Más allá del techo de cristal. A: *Revista del Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales: Revista del Ministerio de Trabajo e Inmigración*. Vol. 40, p. 55-68.

Vieites, C., 2009. La ley de Igualdad desde la perspectiva de las mujeres. A: *La ley de Igualdad en las aulas*. Madrid: Instituto de la Mujer, FE.CC.OO, FETE-UGT, STES-Intersindical, p. 33-41. ISBN 9788469271636.

Fonts utilitzades

Fonts històriques

Arxiu de la Universitat Jaume I de Castelló. Col·lecció Vicent Pitarch i Almela, Carpeta 1974. Col·lectiu Feminista de Castelló. (23 de gener de 1974). [Enquesta a Ràdio Popular de la Plana a alumnes de C.O.U. a Castelló].

<https://drive.google.com/file/d/1CmNrmKSHVIN2-nJ5qFFalfJFe8ULisMh/view?usp=sharing>

Fonts estadístiques d'elaboració pròpia: anàlisi i base de dades d'enquestes pròpies enllaçades en ocult.

Almela Pitarch, M. (2021). *Anàlisi de les dades de l'Enquesta del Col·lectiu Feminista de Castelló*. Vila-real.

https://docs.google.com/spreadsheets/d/1C9vf34J4Sk6EwsQvIpE9iBVTVQQT4HQ5X_Lcl8aPI8/edit?usp=sharing

Almela Pitarch, M. (2021). *Enquesta de Referents*. I.E.S. Broch i Llop: Vila-real.

<https://docs.google.com/spreadsheets/d/1ixBT1g0vFyFF0AeHOopV2NIeyvV-1sR74WRNw60Bp30/edit?usp=sharing>

<https://docs.google.com/forms/d/1Huu2SGsU5iOuzzouzG9-j6pNtXzQeL2OSnrmJTdsWmY/edit?usp=sharing>

Almela Pitarch, M. (2021). *Estudi de gènere quantitatiu i qualitatiu del llibre de text d'Història d'Espanya de 2n de Batxillerat de Vicens Vives. Última edició, 2016*. Vila-real.

<https://docs.google.com/spreadsheets/d/1uywP4jvmuOxE7v2vbNtUkrBHEDGg28fp5Ps8wIaEzDM/edit?usp=sharing>

Almela Pitarch, M. (2021). *Estudi de gènere sobre el nom dels centres educatius públics de la província de Castelló*. Vila-real.

<https://docs.google.com/spreadsheets/d/1Pr5od85oNoQ2P-8D923w7xXz5zKrPB0nDLr0FwFN-Rw/edit?usp=sharing>

Almela Pitarch, M. (2021). *Estudi sobre l'ús del llibre de text d'Història d'Espanya de 2n de Batxillerat als centres educatius públics de la província de Castelló*. Vila-real.

<https://docs.google.com/spreadsheets/d/1KhUw1OuJgkljgjn542E02UFPgJf0qMVLla9nI2QOKI4/edit?usp=sharing>

Almela Pitarch, M. (2021). *Revisió de l'Enquesta del Col·lectiu Feminista de Castelló*. I.E.S. Broch i Llop: Vila-real.

<https://docs.google.com/spreadsheets/d/1IAOTFpCzXH76DE3BdQDujV9kpLXnVb3pCGekMs4E4kw/edit?usp=sharing>

https://docs.google.com/forms/d/1ruB3rLDp8mcxaLTTOEZKUFpOoQMxz8C5_cQ6IPN3yg/edit?usp=sharing

Fons documentals d'elaboració pròpia: entrevistes d'elaboració pròpia en ocult.

Almela Pitarch, M. (26 de març de 2021). *Entrevista a A i B* [vídeo online].

https://www.youtube.com/watch?v=20pang6awH0&ab_channel=ManuelAlmelaPitarch

Almela Pitarch, M. (26 de març de 2021). *Entrevista a C i D* [vídeo online].
https://www.youtube.com/watch?v=ij2cHMYZAKA&ab_channel=ManuelAlmelaPitarch

Almela Pitarch, M. (26 de març de 2021). *Entrevista a E i F* [vídeo online].
https://www.youtube.com/watch?v=Y3D54qzrykU&ab_channel=ManuelAlmelaPitarch

Almela Pitarch, M. (26 de març de 2021). *Entrevista a G i H* [vídeo online].
https://www.youtube.com/watch?v=irtY9HjBLnA&ab_channel=ManuelAlmelaPitarch

Almela Pitarch, M. (26 de març de 2021). *Entrevista a I i J* [vídeo online].
https://www.youtube.com/watch?v=O8-qCbx9hWM&ab_channel=ManuelAlmelaPitarch

Almela Pitarch, M. (26 de març de 2021). *Entrevista a K i L* [vídeo online].
https://www.youtube.com/watch?v=4Q78-1UiM54&ab_channel=ManuelAlmelaPitarch

Almela Pitarch, M. (26 de març de 2021). *Entrevista a M i N* [vídeo online].
https://www.youtube.com/watch?v=YJrfIINN6bVQ&ab_channel=ManuelAlmelaPitarch

Almela Pitarch, M. (25 de març de 2021). *Entrevista a W* [vídeo online].
https://www.youtube.com/watch?v=KRm842t2Qo4&ab_channel=ManuelAlmelaPitarch

Almela Pitarch, M. (25 de març de 2021). *Entrevista a X* [vídeo online].
https://www.youtube.com/watch?v=pmA14JazIas&ab_channel=ManuelAlmelaPitarch

Almela Pitarch, M. (25 de març de 2021). *Entrevista a Y* [vídeo online].
https://www.youtube.com/watch?v=xmRGXA7PfmY&ab_channel=ManuelAlmelaPitarch

Almela Pitarch, M. (25 de març de 2021). *Entrevista a Z* [vídeo online].
https://www.youtube.com/watch?v=i-ngIXWl6Nc&ab_channel=ManuelAlmelaPitarch

Annexos

1. Transcripció de les entrevistes a l'alumnat de 2n de Batxillerat de l'I.E.S. Broch i Llop de Vila-real, el 26 de març de 2021.

ENTREVISTA a A i B.

A: A mi pues tanto las personas que me han estado educando, la mayoría de gente profesores que me han estado enseñando tanto como entrenadores que he tenido en el ámbito deportivo. Me han encaminado a que me gustase esto de enseñar.

B: Una profesora del año pasado, que me gustaba mucho como daba las clases. Y también gente de las redes sociales que han estudiado historia del arte o que se dedican a ámbitos parecidos como bellas artes.

Creus que el teu referent prové més del centre o de fora?

B: Más de fuera porque me gusta más cómo explican y lo que dicen.

(Isabel Villar)

A: Creo que es una escritora y creo que la has dado en 4º de la ESO o 1º de Bachiller. No me acuerdo de las obras.

B: Ui... yo a ella no la conozco eh.

Per què creus que no coneixies a Isabel Villar?

A: Yo creo que no la conozco porque estudio historia social y no historia del arte. No he dado el mundo del arte tanto como personas que han trabajado en ese mundo como obras. Y, conozco a Pablo Picasso porque es muy conocido. Y, si yo fuese artista, me imagino, como ella, que no la hubiese conocido porque no se le da la importancia que se le tiene que dar a las mujeres que han marcado historia y se le da importancia a los importà que, igual han marcado menos, pero que por ser hombres se les ha dado más importancia que a una mujer que al igual ha hecho más que ellos.

Creieu que 1 és un balanç igualitari?

B: No, obviamente, seguramente habrá muchas mujeres como hay muchos hombres y poner tan solo a una mujer a mi me parece algo deplorable. Es como indicar que, o no existían, o no pintaban o no eran importantes. Y eso no es verdad.

Creieu que els llibres de text son desigualitaris?

B: Sí, mucho.

A: Coincido con ella en todo lo que ha dicho, porque es verdad que se dan muy pocas mujeres y es como que las mujeres han desaparecido de la historia. No té hablan en historia, en castellano muy pocas. Y además se van repitiendo a lo largo de todo el temario desde 1º de la ESO hasta 2º de Bachiller. Se van repitiendo siempre las mismas autoras. Son siempre las mismas. Es como que se anula, desaparece la mujer en la historia del arte, de la literatura, en lo que es el mundo, en general.

B: Además, por ejemplo, en fundamentos del arte yo no di a ninguna mujer en todo el temario. Desde el arte prehistórico hasta el gótico y el romántico y no se da a ninguna mujer. Y ahora, (2º) hemos empezado a dar algún nombre de alguna mujer. Pero en todo 1º no dimos ninguna.

I què creus que vos provoca això?

A: Lo primero que piensas es que no existían. Que no había mujeres que pintaban. Eso es lo primero que se té viene a la cabeza. Provoca que no tengamos referentes femeninos. Hay muchos masculinos, pero no tenemos referentes femeninos en la pintura o en la escultura. Eso puede provocar que no nos queramos dedicar a ello porque creemos que no es para nosotras, que es algo más masculino.

Creieu que el professorat està intentant canviar aquesta dinàmica?

B: Algunos sí, otros no.

A: Depende del profesor y de como adapte la materia al temario y a los alumnos que tenga. En mi clase somos 8 chicos y de 31 el resto son mujeres. Pienso yo que se nota que intentan adaptar más el temario a evolucionar ese conocimiento para dar a entender que no solo eran hombres en el pasado sino que también había mujeres.

B: Los demás no lo verán importante, supongo. O porque siempre se ha dado así. Pensaran que si siempre se ha dado así para qué cambiarlo.

On creieu que està la solució?

A: En la educación. En la educación de las personas, no en la educación en general. En la educación del día a día. En saber educar a las personas para que sean justas e iguales unas con las otras. No tiene que haber diferencias porque al fin y al cabo todos somos iguales.

B: Ser nosotros los que si no nos lo dan en clase busquemos y para las siguientes generaciones ir diciéndolo. Ahora habrá gente en 2º de Bachillerato que vaya a ser profesor y si se queda con lo que le han dado y no amplía conocimiento cuando llegue a ser profesor tampoco sabrá de más mujeres y tampoco dirá más mujeres.

ENTREVISTA parcial a C i D.

Penseu que els llibres de text son igualitaris?

D: No. Jo també pense que és perquè a la història les dones sempre han estat en un segon pla. Hasta fa poc les dones no podien votar, eren ames de casa. Segurament hi haurà moltes més historiadors però soles se coneixen a quatre i fiquen les més importants.

C: Jo pense pràcticament lo mateix perquè no se liha donat la importància necessària a la figura de la dona, ja no soles en el camp de la història sino en general. En altres camps no s'ha tingut mai en compter i, per desgràcia, com ha dit Elsa, des de fa poc no s'ha tingut en compter la dona en cap dels sentits.

Creieu que seria necessari tenir més historiadors als llibres de text?

D: Clar, això passa en totes les assignatures. Per exemple, de tots els autors que estem donant només donem una dona.

C: I ho donem ara en 2n de batxiller perquè en 1er de batxiller i la ESO no donem dones. Tot lo que se donen son homes, tant en història com en literatura castellana i valenciana.

I creieu que el professorat està fent algo per poder canviar-ho?

D: No, perquè moltes vegades els diem que per què no estudiem a més dones i ens diuen que “Ay és el temari” és el que ens diuen.

C: “És el que hi ha a la programació, no podem canviar-ho, no podem fer res”. No fan molt que se diga...

Què creieu que es deuria fer per poder aplegar a una real igualtat de gènere a les aules?

C: Jo crec que primer també pegar-li una volta al que és la programació que hi ha.

D: No conformar-se, la resposta de que és el temari no me serveix. Plantat, és que com és possible que de 10 autors només se done a una dona?

C: Si en esta vida nos conformarem tant, les dones mai haguérem arribat a votar. Si ens haguérem conformat d'eixa manera ara mateixa no sabríem com estariem, però va haver unes reivindicacions i va haver un “estic ací” i vull canviar-ho. I, per exemple, gràcies a ello les dones poden votar. Fer un canvi, un dir no me acostume a esto, és la programació, no puc fer res més.

ENTREVISTA parcial a E i F.

(Pilar Primo de Rivera)

F: Va ser un dictador entre 1800...?

E: Primo de Rivera?

F: Sí!!

F: Va ser un dictador que durant la seua dictadura van haver dos etapes, el directori civil i el militar...

No és el dictador.

F: És veritat, és Pilar.

Per què creieu que vos ha costat endevinar este personatge?

E: No la coneixia.

F: No sabia qui era.

Creieu que els llibres de text son igualitaris?

F: No, què va. No he vist quasi ninguna dona, ni en historia de l'art, ni en història d'Espanya ni en història de la filosofia sols es dona una i no ens dona temps de vore-la be. En història d'espanya veiem molt poques i en història de l'art no he vist ninguna en tot 2n de batxillerat i crec que no hi ha ninguna en la programació.

E: Jo tampoc he vist cap dona i els llibres de text no hi ha cap referència a les dones, ni en història ni en filosofia,

F: El pitjor és que no és cosa d'ara. Des de 1er de la ESO fins a 2n de batxillerat les dones que he vist son mínimes.

Què conseqüència té per a vosaltres la manca d'aquestes dones?

E: Doncs que realment no coneixem la importància i els descobriments que van fer aquestes dones.

F: No tenim ningun referent al que seguir, al que dir “jo també puc arribar a açò perquè hi ha gent que ha arribat” no sabem quines dones han arribat. El nostre gènere no està representat en ninguna part.

Està el professorat canviant-ho?

E: Sí, però realment per a selectivitat, per exemple, no entra cap dona. Sí que poden nomenar-les però explicar-les més a fons no perquè no ens entra.

F: Ells ho intenten, intenten que nosaltres també tinguem referents, que sapiguem els noms almenys. Però quan a la programació no estan, quan a Selectivitat no estan és complicat ficar-les primer al temari.

Com es podria aplegar a una igualtat real a les aules?

F: Que en la programació estiguessen les dones i que en els llibres estiguessen. Ficar, si no el mateix, també la gent que va ser important. Perquè, per exemple, Pilar Primo de Rivera no sabia el nom i va ser la dona del dictador, jo crec que algo d'importància i algo d'influència a un dictador sí que pot aportar. Que se'ns done eixa vista.

ENTREVISTA parcial a G i H

G: No, i en el meu cas és en el moment que tu comences a entrar en Instagram, a tindre reds socials i vas guiant pels teus gustos i veus en quines persones coincideixes més. Entonces vas trobant més persones i té fas als teus seguidors.

H: Clar, jo el mateix, quan en la música, per exemple, sí que des de alomillor 6 o 7 anys que m'agrada un cantant en concret i des d'ahí m'agrada la seua forma de ser i tot i el tinc com a referent.

G: (JAUME I) Puc dir, menys el nom tot no? Ell és un rei que dona nom a la universitat de Castelló.

H: Jaume I?

H: Jo crec que hi ha tantes dones com homes, tant en la història com en tots els àmbits, però se li dona més importància als homes i sempre se deixa de costat a la dona.

G: Se'ls atribueix eixos grans fets a ells i tots els títols se'ls donen a d'ells.

Creus que tenen el mateix pes els homes i les dones als llibres de text?

G: No, és perquè en la història, encara que hagen tingut el mateix paper no se les ha reconegut i ha passat el mateix a l'hora de transcriure-ho a un llibre.

H: Sí, jo pense igual, se'ls deixa de costat i no se'ls dona importància quan en realitat clar que la tenen ;.

Vos agradaria tenir més representació femenina als llibres?

G: Clar, sí. Nosaltres som artistes i además hem hagut de fer un treball per poder conèixer a més artistes dones perquè, en el nostre temari, son més de 60 homes, en dos anys i tan sols 4 han sigut dones. Ha sigut un treball voluntari, no l'hem fet perquè el professor ens diguera res sinó perquè realment ens pareixia important.

H: Sí, jo pense que a més de l'àmbit acadèmic també ocorre en tots els àmbits i, com ell ha dit en la història de l'art, nosaltres que fem el batxiller artístic que no donem a pràcticament ninguna dona... Quan estem estudiant-ho pensem que alomillor en el renaixement, per exemple, no hi havien dones que pogueren permetir-se pintar o ser artistes però realment té fiques a investigar i veus que sí hi ha.

G: I, además, si tu tens ixte sentiment de creativitat i de ser artista, no és lo mateix, però a tu té dona igual tindre que estar en casa tenint que cuidar als teus fills i al teu home, la teua producció artística se va a fer a major o menor escala. I, per això, és totalment injust que a eixes dones no se les reconega ara quan la seua obra és igual d'important i de bona.

Creus que el professora està intentant capgirar la desigualtat de gènere a les aules?

G: Sí. Depen del professorat però per exemple, en literatura o en castellà, la nostra mestra mos intenta introduir les dones, encara que no entren en el temari o que no siga precís per al temari.

H: Jo pense que molts professors sí que li donen importància encara que no puguen fer igual tant a les dones com als homes però crec que sí ho intenten.

G: Tot, absolutament tot son homes i a les dones se les tracta com se les tracta quan apareixen.

Com podríem capgirar-ho?

G: Realment és que les institucions, els llibres de text, les imprentes, Bueno... més que les imprentes, la Generalitat, que fique en valor aquestes dones i que les introduisca.

H: I, apart d'això també, jo no crec que siga tan sols en el àmbit acadèmic perquè en els instituts no s'estudien a dones però és que tampoc hi ha completa igualtat en la societat. Entonces hasta que no hi haja completa igualtat entre l'home i la dona jo pense que va a ser complicat avançar.

ENTREVISTA parcial a I i J.

Per què creieu que el vostre referent ha sigut un home i no una dona?

J: Perquè si tu et fixes en les empreses més capdavanteres en el sector de la tecnologia la majoria de persones que estan al capdavant d'aquestes empreses son homes.

I: Jo crec que és el mateix cas que Rubén però en un àmbit més social, crec que durant anys els homes han tingut més rellevància que les dones i això s'ha reflectit en els personatges històrics que m'han pogut influenciar.

(Maria Pacheco)

J: Sincerament, no sé qui és.

I: No tinc ni idea jo tampoc.

Per què creieu que vos ha costat més endevinar el cas de la dona que el de l'home?

J: Perquè no hi ha tanta representació en els llibres. Per exemple, el nostre llibre d'història de 2n de batxillerat a cada tema sol haver un apartat específicament de les dones que es veu més per damunt i el que fem nosaltres és que la mestra ens sol manar exercicis i que jo sàpiga no ho ha preguntat mai en el examen.

I: Jo crec que, la nostra història ha sigut majoritàriament masclista i és veritat que personatges com Cànovas hagen sigut més influents, no pel simple fet de ser homes, però el ser homes els ha ajudat a ser més rellevants.

Creieu que necessiten més representació les dones als llibres de text? I si és que sí, com es pot aconseguir?

J: Jo crec que sí necessiten més representació però sense llevar el rigor històric, és a dir, jo pense que encara que històricament hagen estat rellegades a la llar, sí que deuria haver una major representació simplement per a inspirar a les nostres generacions.

I: Jo crec que en un temari reduït com és el nostre, on la quantitat de personatges històrics que puguen aparèixer, diguem-ne que son 10, si els 10 més influents han sigut homes jo estaria d'acord en que foren homes però no pel simple fet de que siguin homes sinó perquè alomillor saber que eixos 10 homes han sigut més influents que les dones, mitjançant eixe anàlisis ens donem compte que les dones tenien un paper

menys rellevant i no marginalar als altres personatges femenins. Si els 10 homes han sigut més importants en un àmbit general crec que han d'estar abans que una dona. No pel simple fet de ser home sinó pels seus actes.

Vos agradaria que hi hagués més representació femenina?

J: Jo, com he dit, estaria d'acord. I no estic molt d'acord amb l'opinió del meu company perquè encara que siga com "sobrepresentar", per dir-ho d'alguna manera, és que històricament hi ha hagut una opressió molt important que ha impedit que les dones estiguen al llibre de text i si les estudiants no tenen cap tipus de referent jo crec que caldria aportar-ne algun.

Creieu que el professorat està fent algo per canviar-ho?

J: Jo, sobre tot en el exemple d'història, la meua mestra sí que intenta contar algunes anècdotes, però com he dit abans mai entra seriosament per a examen, per dir-ho d'alguna manera. Aleshores crec que se li hauria de donar més pes.

I: Jo compartix aula en Ruben i la professora fa exercicis d'àmbits femenins com va ser, per exemple, la vida de les dones al s.XIX, però ja que hi ha personatges importants històrics jo crec que seria una bona opció incloure'ls al temari i pot ser sí que dedicar-li un apartat per a que siguen més rellevants.

ENTREVISTA parcial a K i L.

(Campoamor).

K: Gran sufragista que va lluitar pel vot femení.

L: Clara Campoamor.

Per què creus que vos ha costat endevinar a aquestes persones?

K: El seu cas és molt més distintiu perquè va ser una dona que va canviar les normes les vot en aquell moment.

L: I, apart, el ser una dona, en la història, condiciona molt. Es té com a icòno de revolució perquè les dones no tenien un paper important.

Creieu que els llibres de text son igualitaris en respecte al gènere?

K: No, perquè que ixca un home és algo molt normal però que ixca una ja és extraordinari de per si, per això solen ser els noms destacats, perquè com soles hi ha una o dues és extraordinari.

L: Moltes vegades ni les destaquen, només li dediquen apartats molt concrets o simplement coses xicotetes com activitats extra. No li dediquen una pàgina sencera. No li dediquen realment la importància que li tindren que dedicar.

K: I alomillor ni teu expliquen perquè jo recorde una activitat que vam fer ací d'un personatge històric, que era Juana I de Castella i lo únic que dia el llibre de text era el seu "nom": Juana La Loca.

Creieu que els professors estan intentant canviar aquesta dinàmica?

K: Sincerament, que els professors estiguen fent algo? Pues a vore, primer tenim que destacar el fet de que als llibres de text lo que apareix son homes i lo que va a selectivitat son homes. I com no se volen complicar la vida homes és lo que vas a donar. Abans de donar a Simone de Beavouir a alguns més importants com Plató, Descartes i Kant.

L: Jo pense que realment se focalitza tant a una dona perquè hi havia poques perquè l'educació que rebien les dones, i també a hui en dia hi ha molt casos on es segueix rebent eixa educació, és la de que no podien entrar en aquestos àmbits i no gaudien de poder educar-se i formar-se en certs àmbits per poder arribar, per exemple, on va arribar aquesta dona. Es creia que era una cosa d'homes i pense que els professors realment sí que ho comenten perquè es basen molt en el que diu al llibre però no li donen el focus que deuriem de donar-li.

K: És que és veritat perquè si tu ho pense realment al llibre no se destaquen les dones per les seues habilitats davant del món sinó que se destaquen per ser dones. Entonces, clar, tu quan vas a classe sí que hi ha algun professor que et diu "mira pues esta dona era important". Agafen el llibre i diuen açò és el que vos teniu que estudiar i ja està, és que és aixina.

L: Més que res, s'ha de canviar des de dalt, des de les persones que fan estos exàmens, que eduquen d'esta manera. Son els que realment deuriem d'aprendre a informar més als alumnes d'aquestes persones i donar-les més importància perquè realment és la que tenen, però per ser dones se li dona molta menys.

Com creieu que es pot solucionar?

K: Hi ha molta gent que es queixa perquè "no, perquè sinó hauríem de canviar els patrons de selectivitat", però a 2n de batxillerat és la 1a vegada que done història d'Espanya. Per què no es poden canviar aquestos patrons? És que és una assignatura, no completament diferent però estàs tota la ESO donant història contemporània per a donar en 2n de batxillerat història d'Espanya.

L: I inclòs en la contemporània no se focalitza a les dones.

K: Per què no se pot ficar una figura o més figures femenines que se pueguen donar en història? Es que aixina el que estàs fent és bàsicament des de baix, que és des d'on s'ha de donar eixa educació, eixa formació, lo que estàs fent és fomentar la discriminació per ser dona. En els empleus, en el treball, en la feina, en el institut, en el col·legi, perquè si ho has fet des que eres xicotet... després quines referències tens?

L: Jo pense que ha hagut moltes dones que sí ho han intentat o han realment arribat a alguna conclusió però per ser dones en eixe moment de la història no se les reconeixia com a tal. E inclòs d'eixes moltes poques se les va intentar reconèixer i ni van arribar a res i inclòs d'eixes encara se reconeix a moltes poques. Pense que és una cosa que deuriem de tindre molt en compte a l'hora de la manera que tenen de transmetre la informació als professors i no només quedar-nos en lo que fica als llibres de text o al que el patró de selectivitat ens dicta sinó aprendre si realment volem canviar algo fomentar que hi havia moltes dones que van fer coses i que no se lis dona la importància que realment tenen.

ENTREVISTA parcial a M i N.

N: A mi, personalment, vam estudiar a Tamara de Lempicka i la seua obra i vida me va agradar.

(Vicent Blasco Ibàñez)

M: Normalment es fica en els carrers.

Per què creieu que vos ha costat tant assabentar-vos de qui son?

M: Perquè no es solen donar als llibres de text. No tenen una visibilitat molt gran a la societat.

De què coneixies a Rosalía de Castro?

M: D'alguns comptes d'Instagram que penjen a dones. Normalment, ella està entre elles. La conec per internet.

I a Blasco Ibàñez per fora o pel centre?

N: Pel llibre de text.

Creieu que els llibres de text son igualitaris respecte al gènere?

M: No, estem en 2n de batxillerat i, per exemple, en Història de l'art només em donat dos artistes. Només es donen dos dones i no està molt equilibrat, me pareix injust.

N: Es que lo mateix. Durant els dos cursos em donat a 4 dones.

M: I a Història d'Espanya fins ara tan sols Isabel II i ara a Clara Campoamor i Victoria Kent, però se les nomena per damunt i ja està.

Passa també en altres assignatures?

M: No hi ha representació però sí és veritat que moltes vegades que en els llibres de lectura de valencià i castellà sí sinclou una autora de quatre autors, per exemple. En valencià, Merce Rodoreda i en castellà a Carmen Martín Gaité però fins a 2n de batxiller jo crec que no em donat dones que estiguen oficials en els llibres. Si les em donat és perquè les nostres mestres han volgut afegir-les com un tema annexe.

Creieu que el professorat està intetant canviar aquesta dinàmica?

N: Sí, jo crec que sí.

M: Depèn de la persona però sí, en general sí. En general sí perquè sobre tot és molt important. Cada vegada més la societat s'està conscienciant de que les dones també tenen un paper important tant en la història com en la tecnologia, per exemple, i els mestres volen plasmar l'evolució de la societat a les aules perquè és molt important que els xiquets des de xicotets sàpiguen que també poden tenir referents femenins i no només masculins.

Quina conseqüència té per a vosaltres la desigualtat de gènere a les aules?

M: Pot ser creem més inseguretats perquè no tenim referents. Del que jo vull estudiar no se donen artistes, és com que ho veus més impossible perquè no t'ensenyen que hi ha dones que sí han pogut fer-ho. És això, inseguretat.

N: Del tema artística, el mateix, no hi ha moltes dones. I també recorde en física i química o més en ciències no recorde ningun nom d'alguna dona i era com un poc, no impossible que jo podria estudiar algo aixina, però no tindre ningun referent era algo estrany.

Com creieu que es pot canviar aquesta dinàmica?

M: Primer canviar els llibres de text, òbviament. Investigar i informar-nos de dones que no vaja a mans dels alumnes. És com això, un annexe en una pregunta d'un llibre i és d'investigació, sobre tot nostra, no ens faciliten la informació perquè no la donen. Per exemple, en el treball que hem fet nosaltres hem tingut que buscar en Internet i comparar informació perquè no en totes les pàgines és el mateix i tampoc és cert en molts casos. Canviar els llibres de text i que els alumnes també s'impliquen i que demostres que els importa que no hi hagen referents femenins.

2. Transcripció de les entrevistes al professorat del Departament de Geografia i Història de l'I.E.S. Broch i Llop de Vila-real, el 25 de març de 2021.

ENTREVISTA a W.

Em diuen W, soc professor de Socials, de Geografia i Història a l'IES Broch i Llop a Vila-real i done classes a diversos grups. Done 1ers de la ESO als quals els done Pre-història i Història Antiga. 4rt de la ESO on ensenyen Història Contemporània Universal i 2n de Batxillerat on donem l'assignatura d'Història d'Espanya.

Utilitzes llibres de text a les classes?

Sí, però no és l'única font. A més del llibre de text utilitze recursos propis digitals i imatges pròpies, informació que no es troba a cap llibre de text.

T'agrada o canviaries alguna cosa?

Si m'agrada el llibre? No. Sí canviaria. Per exemple, els continguts són a voltes massa nombrosos, massa noms i massa dates per a l'alumnat per a que pugui memoritzar-les i recordar-les per a les proves de 2n de batxillerat. I, per suposat altres coses, però principalment aquesta i alguns termes diguem històrics o científics que considerariem o incorrectes o erronis.

Coneixes a dia d'avui el problema que tenen els joves per no trobar referents al llibre de text?

Si conec el problema? Sí, perquè per començar a voltes quan comentem a classe alguns personatges històrics, la immensa majoria no els coneixen i això parla molt de la falta de referents o desconeixement d'aquestes persones al llarg de la història que haurien de ser un referent per a d'ells.

Al llibre de text de Vicens Vives de 2n de batxillerat trobem que tan sols hi ha 60 dones de les 766 noms que hi ha en total. Això és un 7'8% i en definitiva tan sol 14 estan a la part obligatòria. Creus que les dones estan apartades del llibre de història?

Estan apartades i, malauradament, marginades. Jo porte uns deu anys aproximadament donant classe i malauradament t'acostumes a que la història, des de l'Antiga de 1er de la ESO fins a la contemporània actual està acostumat a que al estar escrita per homes, des d'Herodoto i companyia fins l'actualitat doncs destaca el paper de l'hulome. Lo que ja no està gens acostumat és que en 2021 la història que es segueix escrivint continue sent escrita per homes i vulguem o no això el que fa és eixes dades que tu acabes de dir. No és que tinguem poc reconeixement sinó que no existeix encara cap a l'altre 50% de la humanitat.

Com a professorat coneixes a Isabel Villar?

No, ni idea.

Ella és l'única pintora al llibre de text de 2n de batxillerat.

Doncs, imagina't, m'acabe d'enterar ara mateixa i corrobora el que estàvem parlant ara mateix, precisament.

És una dels 55 pintors que hi ha, tan sols una és dona. D'altra banda, hi ha una activitat que...:

Precisament, com té comentava al principi de l'entrevista hi ha coses que no m'agraden del llibre de text. Una és aquesta, conec perfectament l'activitat. Està en un punt concret, com fent una cosa especial el tractar la dona al segle XIX o al segle XX però precisament fent aquest tipus d'activitat aixina emfatitza eixa marginació, doncs no hauria d'estar en una activitat concreta, sinó corresponent a la part del temari que hi haguera a la part d'història d'Espanya. El que crec que fomenta encara més és ixa marginació del paper de la dona en la nostra història.

Creus que ha de ser l'alumnat qui haja d'indagar o ha de ser el propi llibre?

Jo crec que una cosa que intentem des de l'educació és encetar en l'alumnat la curiositat i la crítica i que hi ha coses que no estan be. Hauria de sorgir del propi alumnat el tindre curiositat i investigar al voltant de qui eren aquestes persones, aquestes dones, què van fer al llarg de la història, etc. Els llibres de text difícil que permeten encetar ixe tipus de qüestions.

D'altra banda, no tan sols els personatges, també les persones que escriuen son homes. Tan sols 8 son dones, un 7'5%. I la data mitja de les fonts secundàries és de 1987.

De quan?

De 1987.

Imagina't, jo no havia fet ni la 1era comunió.

Creus que els llibres de text son masclistes o simplement estan desactualitzats?

Els llibres no, més be les persones que ho escriuen son les dos coses. Masclistes i desactualitzats. Perquè com acabes de dir son dels anys 80. Estem en 2021, és a dir, completament desactualitzats de la història i de la nostra societat actual. I masclistes perquè les dades que hem comentat revelen evidentment ixa falta de un feminisme, d'una igualtat en la història. Malauradament ens acostumen a una cosa que és una anormalitat, marginar a les dones en la història, és a dir, precisadament hem de lluitar per canviar tot açò i crec que l'educació és una ferramenta important.

Què fas dia a dia per canviar-ho?

Com té comentat, jo utilitze activitats que no hi ha al llibre. Activitats que fomenten la igualtat de gènere. Buscar persones que no estiguen al llibre. I una sèrie de debats a l'aula que enceten aquesta crítica, aquesta curiositat per a que ells puguen investigar. Afortunadament, vivim en un mon de noves tecnologies o tan sols apretar una tecla et permet conèixer informació de persones que abans era molt complicat. Per una banda, una sèrie d'activitat que no existeixen al llibre i per una altra les activitats que fem al centre com el dia de la dona o el dia de la pau. Buscar també la vinculació amb el feminisme, amb la igualtat de gènere. I no tan sols amb l'alumnat de 2n de Batxillerat sinó la resta de l'alumnat.

Creus que aconseguixes aquesta igualtat?

Si crec que ho aconseguisc? Al 100%? Tan de bo, però com a mínim aconseguir que un percentatge més alt de la nostra societat actual pugui entendre la importància de paraules com el feminisme, com la igualtat, com la inclusió, més que la igualtat, això crec que afortunadament, ràpidament els darrers cinc anys s'ha fet moltíssim més que en anys anteriors.

I, per acabar, fa dos dies El País va publicar un article de Mònica Torres que explica el següent: "Para facilitar el cambio, Educación está también en contacto con las editoriales, que son las principales mediadoras entre el currículo y los docentes a través de los libros de texto y los cada vez más variados materiales educativos que crean". Estàs d'acord amb aquesta frase? Creus realment que les editorials son mediadors entre aquests dos? I creus, sobre tot, que cada volta fan materials més nous i més variats?

Doncs jo crec que per part de les editorials no. En alguns continguts reciclen el material. Hi ha materials dels llibres de text de 2n de batxillerat que quan jo feia el COU ja eixos textos i eixos continguts ja em sonen. Poden canviar-los de lloc i canviar el disseny però els continguts i les fonts son molt similars.

I, finalment, si no t'agrada realment el llibre de text per què el segueixes utilitzant?

Vaig a ser sincer, per comoditat. Perquè hi ha una sèrie de continguts que estan al llibre que tenim un currículum que ens obliga a donar-ho aixina. En bona part del currículum puc estar d'acord però en altre no. I hi ha assignatures com Història d'Espanya que la donaríem de forma ben diferent a com ho donem però en relació a la part legislativa i a preparar-los cap una prova de selectivitat molt concreta és el que ens obliga a aquest aspecte. També hi ha que dir una cosa. El llibre com el coneixem està condemnat a desaparèixer per materials digitals i materials que es fan els professors. Poc a poc anirem adaptant-nos i després els nostres estudiants.

ENTREVISTA a X.

Jo soc X, soc profe de socials en el Professor Broch i Llop i encara estic començant perquè només porte quatre anys de docent, per tant no sé si les meues experiències seran tant amplies com les dels meus companys.

Està bé, hi ha que haver de les dos maneres. Utilitzes llibre de text a les teues classes?

Sí, sí, habitualment sí, per no dir tots els dies, pràcticament sí.

A quines classes?

En 4rt d'ESO done enguany i enguany no tinc 2n de Batxillerat i 1er de Batxillerat però en altres cursos sí que ho he donat.

I t'agrada el llibre o canviaries prou coses?

La veritat és que com a guia per a l'alumnat sí que m'agrada, és dir, crec que per a d'ells és fonamental tindre una base com algo a seguir que puguen tindre en casa, consultar i ampliar a partir d'ahí les explicacions i per tant en ixe aspecte estic contenta en el llibre que gastem, que és el de Vicens Vives.

Canviaries alguna cosa?

Del llibre de text, sobre tot la quantitat de contingut. Pense que hi ha massa quantitat de contingut per al temps real que tenim en l'aula.

Creus que les dones estan apartades del llibre de text de Vicens Vives i sobre tot del llibre de text de batxillerat?

En quant a fons secundaries sí. En quant a font primària no perquè entenc que és més difícil trobar eixes fonts. Per lo menos integrar-ho de la mateixa manera, tots sabem que la història normalment l'han escrit els homes, la dona sempre ha estat relegada. Ha sigut una figura secundària i no se la deixa participar en igualtat de condicions històricament ja siga en la política, ja siga en l'art, en l'economia, etc. I, per tant, òbviament és més complicat introduir-ho. Que no justifica que el percentatge siga tant baix.

Coneixes a Isabel Villar?

No

És l'única artista al llibre de text. Què opines?

Molt baixet, no és justificable que tan sols siga una.

De 107 historiadors tan sols hi ha 8 dones. D'altra banda, la data mitja d'aquestes fonts secundaries és de 1987, de fa ara 33 anys. Creus que els llibres de text són masculistes de per si o simplement estan desactualitzats?

Jo crec que més lo segon, més que estan desactualitzats més que siguen masculistes. Lo que pot ser menos m'agrada és que quan s'introdueix la figura de la dona, que sí s'introdueix, quan estem donant història sí que hi ha annexos o requadrets al costat que parla de "la dona en l'Antiguetat" o "la dona sufragista". En cada curs sempre hi ha. Queda apartat. És com tu estàs estudiant la història i la història és la que és i apart tenim la dona. Què ha passat en la dona en cada temps històric? Jo crec que ahí és on tenim l'error. Deuria estar tot junt. És difícil introduir-ho però sobre tot en els periòdics històrics més actuals que no estiga o que no s'estiga fent ahí sí podem parlar d'un cert masculisme, d'una certa tendència a "com sempre ho han fet aixina continuem mantenint-lo aixina". I sí que podria ser realment el impàs, el punt de canvi, a que realment hui en dia que sí que hi ha prou fonts secundaries femenines que podrien utilitzar perfectament no tinguen una representació adequada.

Llavors tu agafes més que estan desactualitzats.

Sí, però no és excusa per a que d'ara endavant, de cara al futur no se puga fer una revisió per lo menos en quan a les fonts secundaries, sobre tot.

Penses que si pujara eixa data mitja de fonts secundaries incrementaria el nombre de dones?

No sé si incrementaria, però se podria incrementar. Una cosa és lo que se pot fer i l'altra cosa és la voluntat que se té de fer. Se podria? Sí, pressupost, si nosaltres tinguérem una mitja de fonts secundaries del 2000 o del 2005, etc, pressupost que se podrien gastar a moltes autores. Una altra cosa és que se vuiga gastar a moltes autores. I això sí que seria algo criticable si se fera d'una manera conscient.

Creus que s'està fent d'una manera conscient?

Per ara no perquè no s'ha actualitzat encara, és a dir, lo que estem plantejant és de cara al futur. Ara jo considere que és una desactualització, realment. Falta de voluntat d'introduir fonts noves. Però, si de cara a un futur no se fa sí que podríem parlar de que s'està intentant relegar a les historiadores actuals dels llibres de text que realment necessiten anar avançant, necessiten actualitzar-se.

Què fas tu dia a dia per a poder canviar aquesta dinàmica?

Pues realment poc, admitixc que realment poc, entre altres coses per la quantitat de currículum que tenim. Jo crec que és més fàcil introduir estos temes moltes vegades en tutories, per exemple, on normalment es parlen més temes d'actualitat que en la pròpia assignatura d'història. Per una banda, perquè o té crees tu els propis materials o si vas a buscar-los, com per exemple en el llibre de text, no els tens. Per tant, això ja té coarta una miqueta les possibilitats de fer-ho. Però, també és veritat que jo crec que no se fa sobre tot per falta de temps. I, sobre tot, alomillor, en el meu cas, perquè encara estic començant. Hi ha gent que sí té molts materials preparats, però a no ser que hages tingut temps de produir-los tu, no els vas a trobar. Entonces costa, és a dir, t'has de buscar tu la vida per a fer-ho perquè no estan.

Fa dos dies El País va publicar un article de Mònica Torres que explica el següent: "Para facilitar el cambio, Educación está también en contacto con las editoriales, que son las principales mediadoras entre el currículo y los docentes a través de los libros de texto y los cada vez más variados materiales educativos que crean". Estàs d'acord amb aquesta frase? Creus realment que les editorials son mediadors entre aquests dos? I creus, sobre tot, que cada volta fan materials més novedosos i més variats?

Més novedosos en quant al tema de la dona jo pense que no. En quant a tema tecnològic, online, etc, sí. Però, jo crec que per més que estiguen en contacte el govern o qui siga en les editorials si després ixos dos ensos no estan en contacte amb els docents i en el alumnat ahí tenim un problema perquè realment moltes vegades has de fer tu el teu propi material perquè allò que estàs demanant o que està demanant el alumnat no està arribant, ni a les editorials ni als que estan més cap a dalt llavors té sentits un poc desangelat, un poc desemparat, vas a buscar materials que realment no vas a trobar, no perquè no hi haja voluntat des de les aules o des dels centres educatius sinó perquè es com si hi haguera una barrera comunicativa entre lo que son els centres educatius, les editorials i els governs o qui siga.

Creus que deurien demanar-li a les editorials responsabilitats legals després de llibres com aquests que no complisen la llei d'igualtat?

Jo crec que més que demanar responsabilitats a les editorials hi ha que demanar responsabilitats a tots. Als primeres als que fan el currículum o a qui ha determinat que realment tot allò que està al llibre de text és el que s'ha d'estudiar. Jo soc del pensar de que hi ha molta més matèria del que realment dona temps a donar, de la que els xiquets poden assimilar i que realment se crea una barrera entre ells i nosaltres. Qui té la responsabilitat el professor que no ha acabat el temari, el alumne que no és capaç d'estudiar-se-ho perquè no li pareix interessant, la editorial que no està fent exactament lo que marca el currículum o els que fan el currículum perquè alomillor no son conscients del que se viu dia a dia a les aules. Hi ha responsabilitat per totes les parts. I lo que no hi ha és comunicació entre totes les parts. Llavors, més que tirar-li tota la culpa a les editorials, que jo crec que podrien fer-ho millor, com podríem fer-ho millor també els docents, també hi ha que vore això que està al llibre de text qui ha dit o per què ha d'estar tot en el llibre de text, o perquè ha d'estar d'eixa manera. Per què no fem un currículum diferent on sí s'introdueixca la figura de la dona o que planteja línies de investigació o que com tu dius si no és legal basant-nos en el sistema actual, què hem de fer? Perquè si eixa llei és la que és per què el currículum no s'adapta a la llei? Jo crec que és més complexc que tindre tota la culpa la editorial. Crec que és algo que ens tindríem que plantejar tota la comunitat educativa.

I, finalment, per què es segueix utilitzant el llibre?

Per comoditat. Per comoditat per una banda, perquè dona seguretat i perquè jo crec que l'alumnat sí que necessita un llibre de text, és a dir, nosaltres podem plantejar activitats diferents, podem crear el nostre propi material però després ells a casa la seguretat que els dona un llibre de text no els la dona un PowerPoint que puga haver creat jo. Crec que alomillor ahí també podríem treballar per a que ells es sentisquen més segurs amb materials alternatius però crec que és fonamental tindre el llibre de text com a suport. Tant per a d'ells com per a nosaltres, motles vegades ja no és comoditat sinó que ahí està marcat tot el que has de donar, entonces ho visibilitzes millor. El problema és, tot el que està ahí és necessari donar-ho? Seria necessari donar coses que no estan ahí? Jo crec que això és el que ens deuríem plantejar més.

ENTREVISTA a Y.

Jo soc Y i dono classes d'història, sóc de Geografia i Història, llicenciada també en humanitats i antropologia. Ja porte, ja no sé els anys, he perdut ja els anys però vaig començar l'any 1997, primer vaig

estar dotze anys a Catalunya i ara des del 2007 que porto ací. Vaig estar un any en el Llombai i la resta ja ací. Porta ja 13 anys? Pot ser? No sé, molts anys.

Utilitzes llibre de text a les teues classes?

Sí, utilitze llibre de text. Normalment sí perquè, no sé si m'estàs preguntant ja l'editorial però jo vaig amb Vicens Vives i estic molt a gust. És veritat que ho complemente però vaig estar fent el PR4 que era +àmbit i ahí sí que feia jo els meus propis materials. També té dit que utilitze llibre de text i tampoc es cert del tot. Utilitze llibre de text en les matèries més convencionals de 4rt d'ESO i 2n de Batxillerat. Però com estic ara en un altre projecte, el BatxiBac, Batxillerat en Francés, ahí tinc els meus propis materials, sempre estic preparant. Faig un mixt.

T'agrada el llibre de text de Vicens Vives?

Si, si, si. Jo em senc molt còmoda amb l'editorial.

És curiós perquè eres la única que m'ho ha dit de moment.

I té dic més, veig que és útil per a l'alumnat. Jo ara després prepare síntesis, prepare materials però ells necessiten un referent i serveix molt per a tindre ixé suport. Això no vol dir que treballes exclusivament això.

Tan sols hi ha un 7'8% de dones al llibre de text. I d'eixe 7'8% tan sols l'1'6% està a la part convocatòria? Creus que les dones estan apartades del llibre de text i de la història?

Es que les dones han estat apartades en la història, aleshores després estan apartades en el llibre de text però perquè és molt difícil obtindre també eixos referents en la història. Ens costa com a investigadors de trobar-los perquè han estat apartats també històricament. Doncs ahí hi ha dos sesgos ja diferenciats. Un sí que és veritat que jo sé que hi ha historiadores i, sobre tot, a nivell de literatura i d'art que estan treballant molt. Per exemple, hi ha una investigació en València, en la Maria López Navajas que està extraent molt referents d'estos però no és tant per una banda perquè la historiografia els ha apartat sinó que també en la seua època els van apartar per tant ara ens resulta molt difícil posar-los. I les editorials, que jo també he treballat i fet una mica investigació, la Vicens Vives és la que més be els està tractant. LA que més ha incorporat la dona, el que passa és que ho ha fet sempre en annexos i sesgada. Per exemple, en la República, com era la dona a la República, en el Franquisme? Un específic i això no és fer una història on s'inclouga. Però sinó has de desfer tota la història i començar de nou a construir-la des dels dos gèneres i això no sé si, una si podem fer-ho, perquè no sé si tindrem eixos referents realment per a poder construir una història de nou. Entonces, mentres mos estiguen ficant en un annex o en un apèndix estem fent també discriminació. L'ham d'incloure des del punt instant. I la Vicens Vives no està parlant tampoc de tants protagonistes homes, està perquè son els que ens han passat a la història, doncs seria recuperar i completar-ho, però apart d'això el que fem és, almenys la història que jo intento donar. Jo no estic fent història de personatges sinó que faig una història social i econòmica. Tu estàs parlant en genèric, homes i dones. Entonces no és tant important el protagonisme d'un home o una dona. Ara hem de buscar eixos referents més, que serà difícil perquè no els trobarem al 50%, perquè és impossible i ja s'han encarregat d'eliminar-los, aleshores no es tant fàcil com dir vaig a incorporar a unes quantes dones, no és això fer una història igualitària, ni molt menys.

Aquestes son les úniques dones que estan dins del discurs.

Però, al llarg dels diferents?

De tot el llibre de text de 2n de Batxillerat de Vicens Vives.

Val, açò està parlant de 2n de batxillerat d'Història d'Espanya. Com no hi ha una altra reina com vas a incloure una altra reina, entens?

Per exemple, hi ha una activitat: indaga sobre... Creus que l'alumnat és qui ha d'investigar pel seu compte o hauria d'incloure-ho el llibre ja de per si?

És una solució fàcil de l'editorial per a introduir les dones però a partir de la investigació. No està malament com a activitat però si tu quan proposes que vas a investigar les dones ho fas a través d'una activitat sí que ho estàs deixant un poc de costat. No ho veig malament que siga una activitat però dins de la línia editorial sí perquè tornes a dir "si vols saber més, investiga". Si fora dins, si realment les tractaren ja igual aleshores eixa activitat no estaria de més, però tal com s'utilitza sí.

Historiadors i historiadores. I la data mitja. Son els llibres de text masculistes o simplement estan desactualitzats?

No és que els llibres siguin masculistes, és que la societat és masculista. No és que els llibres de text siguin masculistes sinó que estan fets dins d'una societat masculista. Evidentment és fruit i conseqüència del que hi ha. Desactualitzats sí que estan però se van revisiónant. Una mica desactualitzats. No acabo de veure que això sigui tant un problema quan de vegades no acabem els temaris, sempre se'ns queda l'última part per donar, aleshores el revisionisme històric del que s'aporta perquè alhora d'utilitzar les fonts si s'ha investigat alguna cosa i alguna publicació recent que s'inclouren.

Si la mitja pujara canviaria eixe percentatge de dones?

Probablement, clar. Però també es podria incloure més historiadores del que son el conjunt d'historiadors que han fet el manual. Però jo crec que això és un procés. Quan la societat incorpora les dones en el manual també estan les dones. No és que ningú haja exclòs a cap dona.

Penses que ha de ser la societat la que canvie el llibre de text i no al revés?

No, no. Tot al contrari, és un procés paral·lel. És un procés paral·lel. Però no crec que hi haja cap norma o l'editorial que diga que no vinguen les dones a fer els llibres de text. No hi ha eixa percepció masculista de anem a fer això així. És que hi ha molt estereotips inclús en açò del feminisme de la igualtat. I hem d'analitzar-ho tot.

Què fas tu dia a dia per a canviar un poc esta dinàmica de referents?

Tot el que puc, que segurament no és suficient. Però, des de luego, el llenguatge no sexista està incorporat i posar-té les ulleres violeta en tot allò que fem. I en el moment en que parles d'un fet històric parle d'homes i parle de dones en la mateixa igualtat. És veritat que els personatges femenins intente donar-lis certa importància però segurament no és suficient. Però sobre tot, ja té dic, com faig més una història més global, més transversal aleshores sempre parle del conjunt històric, del subjecte històric, que no és home ni és homes, és homes i dones.

Fa dos dies El País va publicar un article de Mònica Torres que explica el següent: "Para facilitar el cambio, Educación está también en contacto con las editoriales, que son las principales mediadoras entre el currículo y los docentes a través de los libros de texto y los cada vez más variados materiales educativos que crean". Estàs d'acord amb aquesta frase? Creus realment que les editorials son mediadors entre aquests dos? I creus, sobre tot, que cada volta fan materials més novedosos i més variats?

No estic d'acord. Al contrari, crec que és tot més uniforme. Clar, jo ja estic un poc vicià perquè ja porto molt de temps en la mateixa editorial... però jo parle del que jo faig i del que pense que fa tot el mon. Pensar que el material de text és la Bíblia és que no ho és, al contrari, jo sempre estic amb l'alumnat que intente veure que perquè un llibre de text diga algo això no va a misa. Jo agafe com a referent, com a excusa, com tindre una base i sobre tot es l'alumnat que va bastant perdut i si tu comences a parlar d'ací i d'allà, de fonts per ací i de fonts per allà, no està preparat, aleshores necessitem algo. I quan jo ho he intentat fer diferent, se m'han perdut, se m'han dispersat, i, aleshores, després de tot eixe procés, de que guai que soc, de fer açò i de fer allò, al final està açò però no significa que jo me limite a açò. Açò no és la Bíblia, és un poquet el suport que jo itinc per a poder fer moltes altres coses. Aleshores, per a mi independentment de quin llibre de text, per a mi és l'excusa, el referent és el que li marca als alumnat el que van a pensar. Estic còmoda perquè per a mi no és la Bíblia, és un punt de vista diferent.

Per acabar, com veus que podria canviar tot açò? Com podríem aconseguir una igualtat real dins del llibre de text?

Primerament, amb l'accés del nou professorat que ha d'arribar. Perquè si segueixes en programes d'oposició tant antics i no actualitzat. Perquè tu parles dels llibres de text però mira que el temari d'oposicions... O el que se té demana en les oposicions no estarà actualitzat ni res. Això encara està molt més antiquat. Aleshores, exigir això ja des de les noves generacions. Però, no quedar-se ahí, és que ja és el sistema. El que no pot ser és que ens deixen ahí i ja està. Perquè hi haurà professionals que sí que estan contínuament formant-se, aportant coses noves, mirant a veure com introduir-les i altres que s'aposenen al seu lloc i ací a ningú li passa res. I és el mateix el que està com el qui no fa res. Si jo porto 20 anys no pare de formar-me i d'introduir coses. Hi ha companys meus que no ho estan fent i ningú els exigeix res més. Aleshores, si tu no fiques un sistema de molt més interacció, de porta oberta, d'entrada e eixida, plantejes projectes, etc. Que hi ha molta gent reacia a tot això, doncs has d'interdisciplinar projectes d'altres tipus. Aleshores vas aconseguint el mateix, anar a la cosa fàcil i seguir una editorial. Qui té critique l'editorial és

perquè segueix l'editorial. Jo és que soc més oberta. Des de com venen els nous formadors, quina és la forma d'accés, després el sistema tindria que ser molt més obert i molt més controlat. Mos tinguérem que anar desplaçant, canviant-nos de lloc, intercanviar experiències i a partir d'ahí ser reconegut. El reconeixement ja no per si soc catedràtic o tinc més triennis o sexennis sinó per lo que tu aportes i els teus projectes. I que tot això s'avalue. Que hi haja un feedback, tot eixe tipus de coses servirien. Després, això per una banda, després a mesura que la societat vaja incorporant a les dones també les dones s'incorporaran. De fet ja hi ha moltes historiadores. Jo, no sé, si me demostres lo contrari... però jo pense que no van les editorials contra les historiadores: "no vingueu ací i no anem a fer un llibre de text". Podria haver una discriminació positiva per incorporar-les, perfecte. Però si la cosa fluïra espontàniament avui en dia que hi ha amuntó d'historiadores i dones formades en tots els camps hauriem de mirar altres coses, el sostre de cristall i altres coses que impedeixen. O la autocensura que les pròpies dones es fan per a no arribar-hi. Sí que es pot ajudar a nivell legislatiu i a nivell editorial però que ha de ser la societat la que avanci al mateix temps. Entonces sí, posar alguna mesura en les editorials, però no sé si trindem un resultat eficient. Sí, es pot fer amb mesures de discriminació positiva com es fa a la política o una altra, però si no va acompanyat d'altres, amb una transformació més profunda... I la transformació més profunda ha de començar per això, amb els nous formadors i canviar el sistema, si tan sols canviem les editorials i els manuals de text no és suficient, perquè el manual de text no em parle d'una dona no és suficient, no és res tangible però que em de canviar-ho és tot.

ENTREVISTA a Z.

Jo sóc Z i estic en el institut Broch i Llop i done classe de Geografia i Història. Enguany done classe a 1er de batxiller Història del Mon Contemporani i a 2n de batxiller Geografia d'Espanya.

Utilitzes llibre de text a les teues classes?

Utilitze llibre de text, per dir-ho d'alguna manera, però en 1er de batxiller utilitze llibre de text de Vicens Vives, el que passa és que només la mitja del temari o menys ho complemente o ho substituïx a vegades per material d'elaboració pròpia que els pase als alumnes, que està penjat en Aules. I en 2n de batxiller llibre de text d'elaboració pròpia.

Per què vas canviar al llibre d'elaboració pròpia? Quin va ser el motiu?

Bàsicament, perquè no m'agradava el material que hi havia i, per tant, vaig preferir fer el meu propi perquè aixina el fas al teu gust, el pots anant adaptant, canviant, etc.

No t'agraden els contiguts?

Com se tractaven algunes coses, li donaven més importància a algunes coses que a mi em pareixien menys importants o li donaven menys importància a coses que haurien d'estar i que son més importants. Per tant, al final vaig decidir això. I també un poc pensant en que no dependir de les editorials i tindre el material propi per ser més barat per als alumnes, encara que no sempre és aixina.

Coneixes la dificultat que tenen moltes alumnes de conèixer referents? Al llibre de Vicens Vives tan sols el 7'8% dels noms son dones. Endemés, als espais obligatoris baixa fins al 1'6%. Creus que les dones estan apartades dels llibres d'història?

Jo no estic fent història de història sinó de la història. Al final quan tua agafes i fas història del s.XIX o del s.XX, bona part, resulta que no apareixen dones importants però més que res perquè tampoc eren importants en la seua època, estaven marginades. Per tant, és difícil. Té posaré un exemple, jo els faig fer als alumnes, en lloc de tractar el tema de la segona guerra mundial, que em fagen biografies de persones importants de la segona guerra mundial. Vaig trobar una dona de casualitat que la vaig ficar allí perquè clar tot el que son personatges més importants, dirigents, generals, autoritats, no hi ha cap dona. Què tinc que buscar alguna que treballe en els serveis secrets? Al ginal vaig ficar, per incloure una dona, a una francotiradora rusa Mila Pavlichenko perquè com van fer una pel·lícula d'ella, alguna informació tindran els alumnes d'ella. I així i tot, de tots els personatges, i mira que hi ha alguns que son estranys, és la que més difícil és trobar informació. Però bueno, és lo que hi ha.

Llavors tu penses que eixa falta de dones en el llibre de text és perquè a la societat tampoc eren significatives?

Bàsicament, no és que no foren significatives, sinó que no tenien visibilitat, son coses diferents. Una cosa és que no siguin significatives i no siguin importants i una altra cosa és que en el seu moment no foren visibles.

Conèixes a Isabel Villar?

No.

Isabel Villar és la única pintora que hi ha a tot el llibre. De 55 pintors és la única representant femenina.

Què opines sobre l'activitat?

Pues no sabria dir-té, la veritat. Jo pense que les dones tindrien que tindre més representació. Jo soc el primer que no li done la importància que tindrien encara que ho comentes en classe però no ho fas visible tot el que seria necessari. I no tan sols fer una activitat sinó incloure-ho amb la resta, quan parles de l'anarquisme per què no parlar de més dones anarquistes que hi havia? Segurament més que comunistes. I per què parlar de Marx i no parlar de la seua filla? Que va ser també molt important. Jo soc el primer que alomillar li done menys importància del que deuria.

Creus que conèixer estes dones és feina de l'alumnat o és feina del propi llibre?

No no no no, a vore, evidentment, això és una feina de l'alumnat en el sentit de que ells han d'aprendre però tu els has de donar les ferramentes per a que ho aprenguen, no que ho busquen ells per el seu compte. O Bueno, seria igual que busca qui era Saint Simó, qui era Owen... seria el mateix nivell.

D'altra banda, tan sols hi ha 8 dones davant 107 historiadors homes. Endemés, la data mitja de fonts secundaries del llibre de text és de 1987, quasi 40 anys de diferència. Creus que els llibres de text son masculistes en si o simplement estan desactualitzats?

Jo crec que son les dos coses, son masculistes perquè estan desactualitzats. Però això és el que sol passar també en història. Vas recollint fonts per a fer un llibre de text. Jo que m'he fet el meu material, bàsicament recurrises als llibres de text, els quals hi ha que estan escrits per dones també, però també recorres a altres manuals, a altres materials que tens i que la majoria d'ells son també reculls i estan fets moltes vegades per homes. Recullen la història que es feia fa 20, 30 o 40 anys, i per tant és una història feta per homes per a homes.

Creus que cal apujar aquesta data mitja? Si la data mitja de les fonts fora 2000 o 2010 canviaria aquest percentatge de dones?

Jo supose que sí. Encara que, hui en dia, tampoc sé el percentatge de homes i dones que es dediquen a estudiar història, eixa és una altra cosa. Perquè me dona la impressió de que continua havent una ratio de masculinitat més alta del que seria normal entre la gent que estudia història.

Què fas tu dia a dia per canviar aquesta dinàmica? Alguna altra cosa apart del llibre?

Dins de la metodologia poca cosa més, evidentment intentar explicar que la història que expliquem és una història subjectiva, això és una idea que no sé fins quin punt els alumnes ho acaben d'entendre però sí que intente dir-los-ho. Comptem la història europea occidental i podríem afegir també, masculina. I que, al cap i a la fi, la que jo conte és això però des del meu punt de vista, que no és pensen que és la única veritable i la única que hi ha.

I, per acabar, fa dos dies El País va publicar un article de Mònica Torres que explica el següent: "Para facilitar el cambio, Educación está también en contacto con las editoriales, que son las principales mediadoras entre el currículo y los docentes a través de los libros de texto y los cada vez más variados materiales educativos que crean". Estàs d'acord amb aquesta frase? Creus realment que les editorials son mediadors entre aquests dos? I creus, sobre tot, que cada volta fan materials més novedosos i més variats?

No sabria dir-té. Jo, en la meua experiència té podria dir que no. El llibre de text que porte de 1er de Batxiller igual té 10 anys, 8 o 10 anys. El que tenen els meus alumnes és més recent. I jo els ho dic, del vostre llibre al meu bàsicament canvien dos pàgines, literalment dos pàgines. Però és que en els anteriors simplement el que feien era redactar-ho d'una altra manera, les mateixes imatges, les mateixos gràfics, els mateixos fotos, ficar-les en un lloc o en un altre, en els últims 20 anys els llibres de text no han canviat gran cosa. Els últims 20 anys que jo tinc experiència de donar classe en la mateixa editorial (Vicens Vives) els materials son més o menys els mateixos. Reelaboren, canvien algunes coses, però bàsicament no, supose perquè és molta feina. A mi també me costa amuntó fer material i jo el meu material base vaig canviant coses, no vaig a

canviar-ho tot. Per tant, això de que siguem molt variats, en el sentit de que cada editorial ho fa d'una manera, però no son tant variats. No han canviat molt.

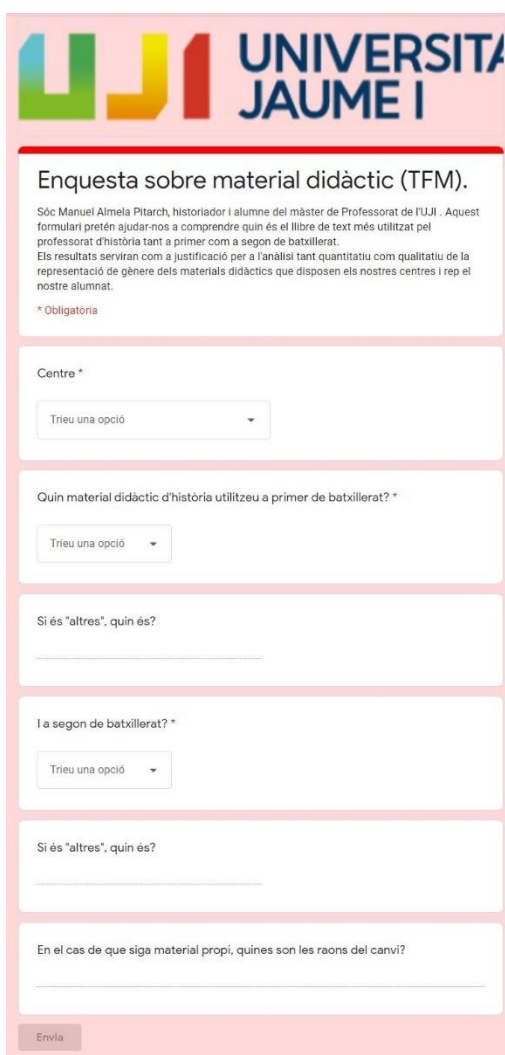
Finalment, Xavi, per què creus que els professors i professores el segueixen utilitzant?

Perquè és molt còmodo. Fer-té tu el propi material és molt costós, costa anys. Per tant, és molt més fàcil agafar un material que ja tens fet, que té pot agradar més o menys i que simplement vas adaptant-lo, anar saltant trossos, anar canviant coses sobre la marxa però és molt més còmodo que anar fent el teu propi material, que és molt més costós.

I ja per acabar, com creus que es podria aplegar a la igualtat de gènere als llibres de text?

En molt de temps. Les coses i les mentalitats, com deia Bordell, que som bressols de llarga durada, per tant, no es canvien d'un dia per un altre. Si podem canviar la mentalitat de la gent que hi ha hui en dia quan siguem majors podran canviar la mentalitat dels més joves i en un parell de generacions podrien canviar-se. Que no està mal que les coses canvien en una generació o dos. I bàsicament, qui ho tenen que fer, jo els ho dic a les meues alumnes, que no esperen que els homes canvien que tenen que ser elles les que facen canviar els homes, no nos enganyem.

3. Enquesta virtual d'elaboració pròpia sobre material didàctic de la qual tan sols s'ha rebut quatre respostes de 41 centres.

UNIVERSITAT JAUME I

Enquesta sobre material didàctic (TFM).

Sóc Manuel Almela Pitarch, historiador i alumne del màster de Professorat de l'UJI. Aquest formulari pretén ajudar-nos a comprendre quin és el llibre de text més utilitzat pel professorat d'història tant a primer com a segon de batxillerat. Els resultats serviran com a justificació per a l'anàlisi tant quantitativa com qualitativa de la representació de gènere dels materials didàctics que disposen els nostres centres i rep el nostre alumnat.

* Obligatòria

Centre *

Trieu una opció

Quin material didàctic d'història utilitzeu a primer de batxillerat? *

Trieu una opció

Si és "altres", quin és?

I a segon de batxillerat? *

Trieu una opció

Si és "altres", quin és?

En el cas de que siga material propi, quines son les raons del canvi?

Envia

4. Mostra de l'Enquesta de Referents, I.E.S. Broch i Llop, Vila-real, 2021, núm.7.

1. Edat: 17.
 2. Sexe: femení.
 3. Quin batxillerat cures? 2a.
 4. Què vols estudiar en el futur? Bioteconologia.
 5. Tens algun referent relacionat a la teua vocació? Qui és?
Per exemple Maria Biosca, biòloga molecular
 6. És home o dona? dona.
 7. L'has descobert al centre o fora? fora.
 8. Creus que falten dones als llibre de text? Sense dubte.
 9. Si creus que sí falten, quina conseqüència directa creus que pot tenir en vosaltres?
Que de manera inconscient quan pensem en grans figures o referents donem per fet que hagen de ser hòmens.
10. Encercla el número de les persones que sí conegues i escriu la seua professió al costat.
1. Blanca Sánchez Alonso: _____
 2. Carme Molinero Ruiz: _____
 3. Cecília Margarita Bartolomé Pina: _____
 4. Clara Campoamor Rodríguez: impulsora del sufragi femení a Espanya.
 5. Concepción Arenal de Ponte: _____
 6. Dolores Ibárruri Gómez: política espanyola comunista
 7. Dolores Monserdà Vidal: _____
 8. Eulàlia Solé: _____

9. Federica Montseny Mañé: _____
10. Isabel Villar Ortiz d'Urbina: _____
11. Josefina Molina Reig: _____
12. Juana Galán "La Galana": _____
13. Margarita Nelken: _____
14. María Ángeles Larumbe Gorraitz: _____
15. María de Maeztu Whitney: _____
16. María de Echarri Martínez: _____
17. María Elena Maseras i Ribera: _____
18. María Isabel Lluïsa de Borbó: _____
19. María López de Mendoza y Pacheco: _____
20. María Rafaela Quiroga: _____
21. Mariana de Pineda Muñoz: _____
22. Matilde Mas Ivars: _____
23. Núria Sales Folch: _____
24. Peronella: _____
25. Pilar Miró Romero: _____
26. Pilar Primo de Rivera: filla de Primo de Rivera.
27. Rosalía de Castro Abadía: poetessa
28. Roser Nicolau Nos: _____
29. Teresa Claramunt Creus: _____
30. Victoria Kent Siano: republicana espanyola.

5. Mostra de la Revisió de l'Enquesta del Col·lectiu Feminista de Castelló, I.E.S. Broch i Llop, Vila-real, 2021, núm.17.

3

ENQUESTA

0. **Sexe.**
 a. Home
 b. Dona.

0. **Quin batxillerat curses.**
 a. Artístic
 b. Científic
 c. Social
 d. Humanístic

1. **Actualment, en la nostra societat, l'home i la dona tenen de FET els mateixos drets?**

- a. L'home té més drets que la dona.
 b. La dona té més drets que l'home.
 c. Tenen ambdós els mateixos drets.
 d. No vull o sé respondre.

2. **I deures?**

- a. L'home té més deures que la dona.
 b. La dona té més deures que l'home.
 c. Tenen ambdós els mateixos deures.
 d. No vull o sé respondre.

3. **Com creus que funcionarà millor la societat?**

- a. Igualtat sense discriminacions entre l'home i la dona.
 b. Cal un domini dels homes sobre les dones.
 c. Cal un domini de les dones sobre el homes.
 d. No vull o sé respondre.

4. **En la universitat (o, en general, en un centre mixte d'ensenyament) hi ha una quantitat de places limitada. A qui donaries preferència?**

- a. A tots dos sexes per igual.
 b. Als xics per davant de les xiques.
 c. A les xiques per davant dels xics.
 d. No vull o sé respondre.

5. **És un fet que en la societat hi ha cada volta més dones que treballen fora de casa. Creus que és convenient que la dona treballi fora de casa?**

- a. Sí, crec que és convenient que la dona treballi fora de casa.
 b. No ho crec convenient.
 c. Sí, però amb restriccions i condicions com la maternitat o la tasca familiar.
 d. No vull o sé respondre.

6. **Què opines dels moviments d'alliberament de la dona? Raona, per favor, la teva resposta.**

- a. Crec que tenen tota la raó.
 b. En gran part tenen raó, però no en tota.
 c. Van prou equivocats.
 d. Són absurds i ridículs.
 e. No vull o sé respondre.

Perquè s'ha d'acabar amb la repressió, ja que encara hi ha molta superioritat homes i les dones segueixen sent sumides per al simple fet del seu gènere. Ningú es superior a ningú, i menys per raons de gènere.

7. **Per als xics: Si ixes amb una xica i és especialment activa en la defensa del feminisme i l'emancipació de la dona, creus que podria causar-te alguna molèstia?**

- a. Sí, segur.
 b. No ho sé però és probable que sí em causés alguna molèstia.
 c. No crec que em molestés, però no ho sé segur.
 d. No, estic segur que no em molestaria.
 e. No vull o sé respondre.

8. **Per a les xiques: Quina opinió te mereix el feminisme?**

- a. És una lluita justa que cal deixar patent i que ha de ser una actitud permanent en la vida de les dones.
 b. És una utopia irrealitzable i un ideal de joventut que després es perd.
 c. És un esnobisme per a fardar de moderna i avançada.
 d. No vull o sé respondre.

A més es necessita molta més lluita. Ja que a les dones els passen MOLTS drets, a diferència dels que joventut que després es perd.

9. **Per als xics: Si te cases, creus que estaries disposat a rentar plats, agranar, fer el menjar, encarregar-te dels xiquets, etc, igual que la teua dona?**

- a. Sí.
 b. Sí, però amb condicions, per exemple: si treballa també fora de casa, si la dona està malalta, etc.
 c. No.
 d. No vull o sé respondre.

10. **Per a les xiques: Si te cases, penses exigir al teu marit que t'ajudi en les faenes de casa?**

- a. Sí.
 b. No.
 c. No, com a molt li ho demanaria per a educar-lo, però no ho exigiria.
 d. Si els dos treballem fora de casa sí, sinó no.
 e. No vull o sé respondre.

6. Arxiu de la Universitat Jaume I de Castelló. Col·lecció Vicent Pitarch i Almela, Carpeta 1974. Col·lectiu Feminista de Castelló. (23 de gener de 1974). [Enquesta a Ràdio Popular de la Plana a alumnes de C.O.U. a Castelló].

NICK A

LD.- L'any passat es va realitzar una enquesta sobre el feminisme entre els estudiants de C.O.U. de Castelló. Els enquestats van ser 93: 50 xics i 43 xiques, les edats dels quals variaven normalment entre els 16 i 18 anys, amb alguns pocs de més majors. Les preguntes tractaven al voltant dels drets i deures segons sexes, el treball i l'alliberament de la dona i el feminisme, (és clar que la "nostra" és només vàlida per al sector estudiantil, però tot i així la considerem d'interès sociològic). Durant els pròxims programes us donarem alguns resultats sobre les opinions d'aquests estudiants.

LA.- Avui comencem amb la qüestió dels drets i deures segons sexes. La pregunta diu literalment: "Actualment, en la nostra societat, l'home i la dona tenen de fet els mateixos drets i deures?". Les respostes són les següents:

- Un 85% diuen que l'home té més drets que la dona. Signifiquen el 82% dels xics i el 88% de les xiques
- Un 3% diuen que la dona té més drets que l'home. Signifiquen el 6% dels xics i el 0% de les xiques
- Un 7,5% diuen que tenen els mateixos drets. Signifiquen el 8% dels xics i el 7% de les xiques
- Un 4,3% no responen clarament. Representen el 4% dels xics i el 4,6% de les xiques

LD.- Quant als deures, ací teniu els resultats:

- Un 57,1% diuen que l'home té més deures que la dona. Representen el 80% dels xics i el 30,2% de les xiques
- Un 28% diuen que la dona té més deures que l'home. Signifiquen el 8% dels xics i el 51,2% de les xiques
- Un 9,6% diuen que tenen els mateixos deures. Representen el 8% dels xics i el 11,5% de les xiques
- Un 5,4% no responen clarament. Són el 4% dels xics i el 6,9% de les xiques.

LA.- Si restem de la part positiva (els drets) la part negativa (els deures)

tenim que, segons l'opinió dels enquestats:

- L'home ix "guanyant" amb un 28% de drets sobre deures. És curiós que, segons els xics, l'avantatge dels drets sobre els deures en l'home, només és del 2%. En canvi, segons les xiques, és del 58%
- La dona ix "perdent" amb un 25% de deures sobre drets. També ací és curiós d'assenyalar que, segons els xics, el desavantatge de "ser dona" (en el sentit de tindre més deures que no drets) és només del 2% negatiu. En canvi, segons les xiques és del 51% negatiu.

LD.- La segona pregunta de l'enquesta diu: "Com creus que funcionarà millor la societat?"

- Un 75% diuen que amb una igualtat sense discriminacions entre l'home i la dona. Representen el 67% dels xics i el 84% de les xiques
- Un 15,5% opinen que cal un domini dels homes sobre les dones. Signifiquen el 22% dels xics i el 7% de les xiques. Ací sorprén el coeficient relativament alt de "masclisme" en un sector que es creia un tant conscienciat en relació a la resta de la societat.
- Un 2% opinen que cal un domini de les dones sobre els homes.
- Un 7,5% no responen: són el 9% dels xics i el 7% de les xiques.

LA.- Una pregunta complementària a la segona, és la tercera, una mena de cas d'aplicació pràctica de la discriminació o no discriminació per sexes. La qüestió diu així: "En la universitat (o, en general, en un centre mixte d'ensenyament) hi ha una quantitat de places limitada. A qui donaries preferència?"

LD.- Les respostes donen un percentatge de "masclisme" molt més baix:

- El 86% (el 83% dels xics i el 89% de les xiques) són partidaris de la no discriminació. Un xic proposa que s'afavorisca els fills d'obrers.
- L'11% donarien preferència als xics: són el 12% dels xics i el 9% de les xiques
- Un 1% donaria preferència a les xiques: és el 2% de les xiques. Una mena de "feminisme a ultrança", segons pareix
- Un 2% no responen: representen el 5% dels xics. Totes les xiques hi responen

00000

LA.- El pròxim dia continuarem amb l'opinió d'aquesta "mostra" d'estudiants castellonones sobre el treball i l'alliberament de la dona i els moviments feministes.

ANEX 4.

Si continuen, tal com vam dir el dia passat, amb els resultats de l'enquesta sobre el feminisme entre estudiants de C.D.U. de Castelló.

- La pregunta nº 4 de l'enquesta deia: "Es un fet que en la societat actual hi ha cada volta més dones que treballen fora de casa. Creus que és convenient que la dona treballi fora de casa?"

LA.- Les respostes han estat:-

-Un 70% (el 52% dels xics i el 86% de les xiques) creu convenient que la dona treballi fora de casa

-Un 5% (el 10% dels xics i el 0% de les xiques) no ho creu pas convenient

-Un 14% (el 16% dels nois i el 12% de les noies) estan d'acord que la dona treballi fora, però amb diverses restriccions i condicions.

-Un 11% (el 22% dels xics i el 0% de les xiques) diuen que depèn d'elles o no opinen

LO.- La pregunta nº 5 deia: "Què opines dels moviments d'alliberament de la dona?". I les respostes han estat:

- Un 12% se opinen que "tenen tota la raó". Representen el 10% dels xics i el 14% de les xiques.

-Un 71% opinen que "en gran part tenen raó". Són el 62% dels nois i el 82% de les noies

-Un 1% diuen que "van prou equivocats". Són el 2% dels xics i el 0% de les xiques

-Un 4% diuen que són absurds i ridículs. Signifiquen el 6% dels xics i el 2% de les xiques

-Un 11% declaren ser indiferents o no contesten: Representen el 20% dels xics i el 2% de les xiques.

LA.- La pregunta nº 6 té dues versions: una per als xics i una altra per a les xiques. La modificada als nois diu: "Si ixes amb una xica i és especialment activa en la defensa del feminisme i l'emancipació de la dona, creus que podria causar-te alguna molèstia?". Contesten:

-Un 4% diu que "segur que els molestava", perquè es declaren contraris a l'emancipació femenina. Es tracta, ^{doncs} dels "masclistes a ultrança"

-Un 6% diu que "és prou probable que els molestara"

-Un 62% no creuen que els molestara:és la immensa majoria

-Un 14% diu que "segur que no els molestava",perquè és declaren partidaris de l'emancipació femenina.Aquests són,segurament,minoria conscient del problema.

L8.- La mateixa pregunta nº6,per a les noies,diu:"Quina opinió te mercix el feminisme(lluita pels drets de la dona)?".I les estudiantes contesten:

-Un 82% pensa que és una lluita justa que cal deixar patent, que ha de ser una actitud permanent en la vida de les dones

-Un 12% diu que és una utopia irrealitzable i un ideal de joventut que després es perd.

-Un 2% creu que es tracta d'un canobisme"per a fardar de moderna i avançada".

-Un altre 2% pensa que és una "exageració" en certs casos.

-Un altre 2% no responen

L.A.- L'ultima pregunta,la nº7,també té doble versió.La dedicada als nois diu "Si te cases ,creus que estaries disposat a rentar plats,agranar,fer el menjar,encarregar-te dels xiquets,etc.,igual que la teua dona?".

Les respostes són:

-Un 36% diu que SI estarien disposats

-Un 32% diu que NO estarien disposats

-Un 28% diu que SI,però amb restriccions i condicions,per exemple:si s'ho mercix,si treballa també fora de casa,si la dona està malalta i no hi ha més femoi,etc.

-Un 2% no contesten

L8.- La versió per a les noies diu:"Si te cases,penses exigir al teu marit que t'ajude en les feines de casa (rentar plats,etc.)?".

-Un 55% diu que SI que pensa exigir-ho

-Un 2% diu que NO pensa exigir-li-ho

-Un 20% diu que pensa "donar-li-ho","educar-lo",però no pas "exigir-li-ho"

-Un 16% diu que si els dos treballen fora de casa,sí que ho exigirà

7% no responen clarament.

~~ADRESA~~

- El pròxim dia resumirem les conclusions generals d'aquesta enquesta.

com van dir el dia passat, avui reunirem els resultats de l'enquesta sobre el feminisme entre els estudiants de C.O.U. de Castelló:

- 9.- En general observem entre les estudiants una pressió de consciència prou aguda de la discriminació que pateixen com a dones. Es reflecteix en el fet que més de la meitat consideren que tenen més deures i menys drets que l'home.
- Els nois, en general, consideren que ells tenen més drets, però també més deures.
- 1A.- Els partidaris de la igualtat home-dona són ample majoria: entre els 65 i el 85% aproximadament, segons els casos. Entre els nois els partidaris de la igualtat són un poc inferiors que entre les noies.
- 10.- Hi ha un reduït "masclista" que varia entre el 32% que es nega a ajudar la dona en les feines de la casa i el 84% que diu que ben segur li molestaria eixir amb una feminista, passant pel 22% partidaris de la dominació social de l'home i el 12% que discriminaria la dona dels estudis en cas de falta de places.
- 1A.- Però també hi ha una minoria d'estudiants conscienciats, que van des del 38% que estarien disposats a fer les mateixes feines que la dona al 14% que es declaren obertament partidaris de l'alliberament de la dona i al 10% que declaren que els moviments feministes "tenen tota la raó".
- 10.- Entre les dones, l'ofensiva feminista és clara. Més d'un 80% d'elles se senten d'alguna manera "feministes" i el 96% d'elles diuen que els moviments feministes tenen raó de ser. El 88% de les xiques són partidàries que la dona treballi fora de casa i el 55% d'elles pensa exigir al marit que li ajude en les feines de casa, a parts iguals.
- 1A.- A part de la insignificant minoria d'ultrafeministes, notem que encara hi ha un cert pes de mentalitat conservadora i d'una mena d'autoodi entre les xiques: així, un 2% d'elles diu que els moviments feministes són absurds i ridicles, un 7% d'elles són partidàries del domini social de l'home, un 9% discriminarien les del seu propi sexe dels estudis en cas de falta de places i un 12% posa restriccions al treball de la dona fora de casa.

En resum, podríem dir que el coeficient de "masclisme" entre els estudiants ve a ser del 20%. Un 15% serien els més conscienciats pel problema i el 60% restant seria la majoria "oberta" al feminisme.

- 1A.- Entre les estudiants, el coeficient d'autoodi i de conservadurisme no-feminista vindria a ser del 10%. El coeficient de feminisme seria del 90%, amb un 55% de xiques que pensen portar les seues idees a la pràctica i un 14% d'elles clarament conscienciades. Un 1 ó un 2% serien ultrafeministes-matriarcales.